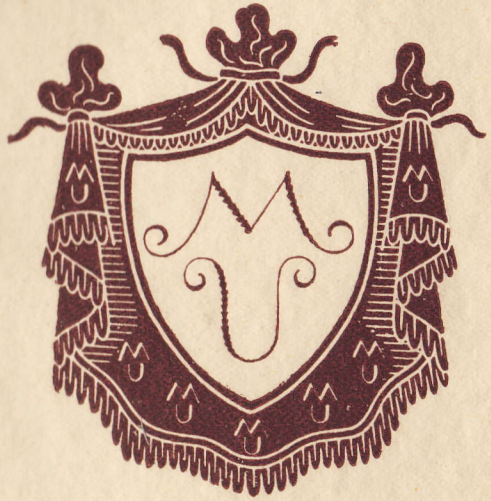
Ročenka
Masarykovy university
v Brně

INAUGURACE REKTORŮ

ROK 1927/28

MASARYKOVA UNIVERSITA V BRNĚ

F. I. 5.

MASARYKOVA UNIVERSITA V BRNĚ

C176

SLAVNOSTNÍ

INAUGURACE REKTORA

5. LISTOPADU 1927

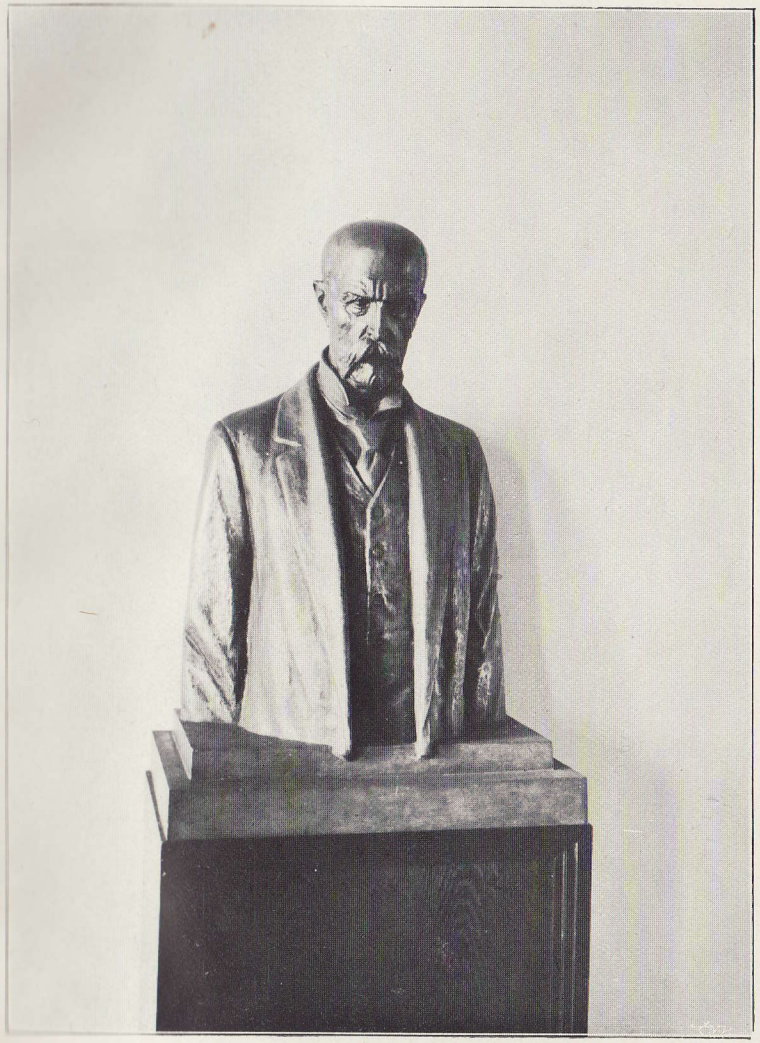
STUDIJNÍ ROK 1927/28

NÁKLADEM MASARYKOVY UNIVERSITY V BRNĚ

ARCHIV MASARYKOVY UNIVERSITY

TISKEM ROLNICKÉ TISKÁRNY V BRNĚ

Václav Mach: T. G. MASARYK. (Bronz — pohled I.).

ZPRÁVA

O STUDIJNÍM ROCE 1926/27,

KTEROU PODAL

ODSTUPUJÍCÍ REKTOR

Prof. Ph. Dr. BOHUMIL NAVRÁTIL

Vážené shromáždění! Dámy a pánové!

Odstupuje v dnešní slavnostní chvíli celé naší obce akademické z úřadu rektorského, srdečně vítám na prahu devátého studijního roku zástupce vlády, úřadů státních a vojenských, moravské samosprávy a první obce zemské, vítám hosty, magnificence a profesory sesterských škol vysokých a vítám profesory i posluchače našeho učení. Všichni projevili svou přítomností sympatie Masarykově universitě, kterých si vážíme; přítomnost ta dokládá, že mladá universita už zapustila kořeny do kulturní skladby Moravy, že z ní už nezmizí ani se neoklestí, že se uhájí celistvá svou vahou po zapíravé práci tvrdých osmi let.

Ohlédneme-li se po prošlém roce, lze úhrnem říci, že ani ten studijní rok nesplnil naše přání a touhy, ba že nesplnil ani všechny požadavky naléhavé k dalšímu budování tohoto učení jak po stránce osobní doplněním učitelských sborů, tak věcné zařízením fakult a universitních ústavů. Nedostává se jim útulků nikoli přepychových, nýbrž staveb potřebných. Nechybělo usilování akademického senátu ani sborů všech fakult po obojí stránce, a přece přesto neměla častá osobní zakročování úřadů akademických ze všech čtyř fakult, provázející naše zdůvodněná podání, valnou měrou čekaného úspěchu. Mladé učení nemůže míti všecko hned, universita vlastně není vybudována nikdy, jdouc s rozvojem nauk, ale jsou potřeby neodkladné, bez nichž rozvoj vázne a učení krní. Tomu jest se nám brániti. Také jde o tempo, kterým se vyhovuje požadavkům odůvodněným.

Ve stavu profesorů nastaly změny jenom velmi skrovné. Jmenováni byli:

Na fakultě filosofické:

PhDr. František Trávníček řádným profesorem české a slovenské mluvnice se zřetelem k dialektologii československé (od 1. června 1927).

PhDr. Eugen Dostál mimořádným profesorem dějin umění (od 1. ledna 1927).

PhDr. Bohuslav Horák mimořádným profesorem historické geografie, dějin zeměpisu a ethnologie (od 1. ledna 1927) a

PhDr. Vladimír Hoppe mimořádným profesorem filosofie (od 1. ledna 1927).

Ostatní návrhy osobní sborů profesorských, návrhy diktované potřebami fakult a od let již podané, zůstaly návrhy. Jestliže před lety zdržovala jmenování t. zv. restrikce, nyní je oddaluje t. zv. systemisace. To třeba vytknouti s lítostí. Kdyby se nadále nemělo našim návrhům o jmenování sil tu jsoucích, návrhům dobře uváženým, vyhovovati včas, nebylo by lze včas dovésti naše učení na úroveň, ke které cílíme zapíravým úsilím.

V studijním roce tom se habilitovali:

Na fakultě právnické:

JUDr. František Vážný, ministerský místotajemník ministerstva pošt a telegrafů, z obchodního a směnečného práva.

Na fakultě lékařské:

MUDr. Vladimír Novák, MUDr. Josef Podlaha a MUDr. Antonín Váňa z pathologie a therapie chorob chirurgických.

Na fakultě přírodovědecké:

RNDr. a PhMr. Vladimír Morávek z chemické fysiologie.

Na fakultě filosofické:

PhDr. Josef L. Fischer, asistent Studijní knihovny v Olomouci, ze sociologie.

Stav osob na konci studijního roku 1926/27 byl tento:

řádných profesorů	42
mimořádných profesorů	26
soukromých docentů	21
suplujících profesorů	4
pověřených přednáškami	1
smluvních profesorů	1
lektorů	13
asistentů	79
vědeckých pomocných sil	10
úředníků	6
zahradní inspektor	1
cvičitel sklářství	1
kancelářských oficiantů	8
preparátorů	3
podúředníků	14
laborantů	2
instrumentářka	1
zapisovatelka	1
definitivních zřízenců	51
prozatímních zřízenců	7
pomocných sil (dělníků a myček)	29
Celkem	321

Počet posluchačů v zimním semestru studijního roku 1926/27:

1. Řádní posluchači:

a) na fakultě právnické	813	
b) na fakultě lékařské	562	
c) na fakultě přírodovědecké	150	
d) na fakultě filosofické	290	
Celkem		*1815*

2. Mimořádní posluchači:

a) na fakultě právnické	5	
b) na fakultě lékařské	4	
c) na fakultě přírodovědecké	204	
d) na fakultě filosofické	27	
Celkem		*240*

3. Hospitanti:

a) na fakultě právnické	1	
b) na fakultě filosofické	51	
Celkem		52

Všech zapsaných posluchačů . . *2107*
V úhrnném počtu bylo zapsáno žen 298

Posluchačů bylo státní příslušnosti:

československé		2002
z Čech	72	
z Moravy	1821	
ze Slezska	39	
ze Slovenska	69	
z Podkarpatské Rusi	1	
jugoslávské		5
polské		22
ukrajinské		11
ruské		56
bulharské		2
rakouské		2
maďarské		1
rumunské		3
anglické		1
lotyšské		1
litevské		1

Příslušníků republiky Československé 2002, cizozemců 105.

Posluchačů bylo národnosti:

československé	1842
ruské, rusínské neb ukrajinské	73
polské	9
německé	90
maďarské	7
bulharské	2
slovinské	2
anglické	1
židovské	81
Celkem	2107

V letním semestru studijního roku 1926/27:

1. Řádní posluchači:

a) na fakultě právnické	744	
b) na fakultě lékařské	540	
c) na fakultě přírodovědecké	136	
d) na fakultě filosofické	279	
Celkem		*1699*

2. Mimořádní posluchači:

a) na fakultě právnické	1	
b) na fakultě přírodovědecké	200	
c) na fakultě filosofické	21	
Celkem		*222*

3. Hospitanti:

a) na fakultě právnické	1	
b) na fakultě filosofické	44	
Celkem		*45*

Všech zapsaných posluchačů . . *1966*
V úhrnném počtu bylo zapsáno žen 274.

Posluchačů bylo státní příslušnosti:

československé		1876
z Čech	80	
z Moravy	1693	
ze Slezska	39	
ze Slovenska	63	
z Podkarpatské Rusi	1	
jugoslávské		2
polské		24
ruské		53
bulharské		2
maďarské		1
německé		1
rumunské		5
anglické		1
litevské		1

Příslušníků republiky Československé 1876, cizozemců 90.

Posluchačů bylo národnosti:

československé	1713
ruské, rusínské neb ukrajinské	58
polské	6
německé	78
maďarské	10
bulharské	1
anglické	1
rumunské	3
židovské	96
Celkem	1966

Vzrůst posluchačstva jest důkazem přitažlivé síly našeho učení a bude nám oporou, abychom své požadavky zdůrazňovali také jeho frekvencí.

Universitní knihovnu navštívilo v studijním roce 1926/27 99.884 osob (přes 11.000 více než roku předchozího), tedy denně průměrně 388. Ke dni 14. května 1927 měla knihovna celkem 266.741 zpracovaný svazek (kus).

I minulý studijní rok byl pro Zemskou a universitní knihovnu velmi nepříznivý. Po Novém roce 1926 byly knihovně náhradou za rozsáhlé místnosti v III. zemském domě slíbeny do dvou let všechny místnosti zemské zastavárny, ale z těch dosud byla odstoupena síň jediná. Ani r. 1926/27 se nedostalo knihovně výtisků povinných a slibovaných děl ze Studijní knihovny olomoucké. Nedostatečný počet zaměstnanců nebyl rozmnožen, ač úkoly knihovny rostou, a dotace nezvýšena. V dosavadních místnostech knihovny zřízena byla zvláštní čítárna profesorům vysokoškolským po Novém roce 1927, pro širší veřejnost otevřena byla 3. listopadu 1927 v bývalé síni zemské zastavárny nová veliká čítárna. Znova apeluji s tohoto místa na příslušné činitele zemské i státní, aby tísnivému stavu naší knihovny, finančnímu i prostorovému, bylo konečně odpomoženo.

Česká vysokoškolská extense v Brně konala v tom roce přednášky v zemích historických:

na Moravě: v Jihlavě, Kroměříži, Mor. Budějovicích, Mor. Ostravě, Novém Jičíně, Petřvaldě, Prostějově, Vel. Meziříčí a ve Víru;

ve Slezsku: v Opavě;

v Čechách: v Čes. Budějovicích a Králové Dvoře.

Studijní podpory posluchačům Masarykovy university v tom studijním roce udělily:

Městská rada v Brně	Kč 16.000.—
Moravský zemský výbor	Kč 10.000.—
Městská rada v Olomouci	Kč 1.000.—
Městská rada v Holešově	Kč 400.—
Městská rada v Mor. Ostravě	Kč 500.—
Městská rada v Prostějově	Kč 1.600.—
Městská rada v Třebíči	Kč 2.400.—
Městská rada v Přerově	Kč 3.500.—
Městská rada v Kroměříži	Kč 400.—
Městská rada ve Val. Kloboukách	Kč 400.—
Městská rada ve Vsetíně	Kč 600.—
Městská rada ve Znojmě	Kč 500.—
Ústř. svaz čes. hospod. spol. v Brně	Kč 1.000.—
Mor. agr. a prům. banka v Brně	Kč 3.000.—
Správ. komise pro Slezsko v Opavě	Kč 2.400.—
Celkem	Kč 43.700.—

K tomu přičísti jest úroky plynoucí z těchto nadací:

Jubilejní nadace Ústřední záložny rolnické v Olomouci	Kč 1.000.—
Nadace k poctě 70. narozenin presidenta Masaryka	Kč 900.—
Nadace Dr. Adolfa Stránského	Kč 900.—
Nadace pluku Svobody č. III.	Kč 500.—
Úhrnný peníz nadační činí	Kč 47.000.—

Všem dárcům a příznivcům vzdávám za universitu srdečný dík.

Kounicovy studentské koleje v Brně ubytovaly 263 posluchače Masarykovy university, a to:

z fakulty právnické	93
lékařské	61
přírodovědecké	70
filosofické	39

Sušilova kolej v Brně ubytovala v koleji 116 posluchačů Masarykovy university, a to:

z fakulty právnické	41
lékařské	36
přírodovědecké	22
filosofické	17

Na podporách udělila jim 13.000 Kč.

V Mense akademické se stravovali toho roku 763 posluchači Masarykovy university, a to:

z fakulty právnické	253
lékařské	233
přírodovědecké	165
filosofické	112
Celkem	763

Sbor sociální péče o vysokoškolské studentstvo v Brně podporoval jako již dříve hmotně příslušníky ČSR., studující na českých vysokých školách, bez zřetele na národnost, náboženství a politické přesvědčení. Pilným, nemajetným a potřebným studujícím poskytoval Sbor peněžité podpory, pravidelné stravování v Mense akademické a jednou v roce ošacení na revers.

V studijním roce 1926/27 poskytl Sbor 540 nemajetným posluchačům 31.619 obědů a 1.715 večeří v ceně 193.591.50 Kč, 92 peněžitých podpor v částce Kč 34.026.— a 151 ošacovacích podpor v částce Kč 44.114.—, celkem Kč 193.951.50.

Z toho připadlo posluchačům Masarykovy university:

stravovacích podpor	Kč 52.900.50
peněžitých podpor	Kč 14.901.—
ošacovacích podpor	Kč 18.140.50
Úhrnem	Kč 85.942.—

Studentský zdravotní ústav v Brně pro vysokoškolské posluchače staral se jako léta minulá také o posluchačstvo naší university po stránce zdravotní. Jeho činnost lze děliti na:

1. léčbu preventivní:
   a) zlepšenou stravou v roce studijním,
   b) zaváděním mléčné akce na vysokých školách,
   c) poskytováním pobytu nejpotřebnějším v prázdninových zotavovnách.
2. I. Zjišťováním chorob prohlídkami:
   a) dobrovolnými,
   b) povinnými u posluchačů ubytovaných v kolejích nebo užívajících podpor Jarníkova fondu.

   II. Zjišťováním jejich příčin.
3. Poskytováním příspěvků na léčení jednak v nemocnicích, jednak v lázních a sanatoriích.
4. Poskytováním příspěvků na opravu chrupu.

Z celkového počtu prohlédnutých posluchačů na vysokých školách připadá na posluchače Masarykovy university 1123; z těch bylo chorých nemocmi plicními 224, nemocmi oběhu krevního a chorobami srdečními 121, nervosou 25, nosními, ušními a hrtanovými 134, očními 43, zubními 112, kožními a pohlavními 143.

Zlepšenou stravu dostávalo našich posluchačů v uplynulém období celkem 36, v rekreační stanici ve Velkých Opatovicích byli umístěni 4 právníci, 6 mediků, 10 přírodovědců, 2 filosofi, v rekreační stanici v B. Bystřici 5 přírodovědců, 2 právníci, 2 filosofi. V sanatoriích za uplynulý rok bylo umístěno celkem 24 posluchačů; z těch zemřel 1. Do lázní bylo posláno 7 posluchačů. Poukázek k zubním lékařům bylo vydáno filosofům 21, přírodovědcům 34, medikům 17, právníkům 40.

Stavební program po léta připravovaný a promyšlený mohl býti proveden jenom nepatrně. Světlý bod v nevábné té vyhlídce přece však tu jest. Po zdlouhavém vyjednávání, jehož počátky sahají několik let nazpět, byly konečně v poslední hodině, posledního dne roku 1926, zakoupeny pro universitu pozemky na Kraví hoře, staré to kmenové zboží kláštera augustiniánského v Brně ze stol. XIV., kterélřád, vycházeje vstříc potřebám státním a potřebám našeho učení, ochotně a opravdu nezištně nám prodal. Kup jest velkého významu pro budoucí rozvoj našeho učení, jest podmínkou definitiva fakulty lékařské a dalšího rozvoje nauk lékařských v zemi moravské.

Radost z tohoto výsledku, za nějž díky jsme zavázáni všem instancím zúčastněným, jmenovitě ministerstvu školství a národní osvěty, ministerstvu financí a zvláště odborovému přednostovi panu JUDr. Františku Matouši-Malbohanovi, kalí to, že v studijním roce 1924/25 byly zakoupeny pozemky t. zv. Deycksovy také pro definitivní budovy, a to ústředních úřadů, fakulty právnické a filosofické, ale právnická fakulta, která byla první na řadě v tomto rozvrhu stavebním, jest ještě dnes trpěným hostem, tísnícím se v najatých místnostech dávno už nedostačujících, a nedočkali jsme se ani v prošlém roce studijním potěšení celé obce akademické, aby první rýč zaryl pro definitivní stavbu fakulty té, ač vše bylo uchystáno na dosah ruky přípravnými pracemi a usilováním tří děkanů fakulty, akademického senátu s rektory a s obětovným stavebním referentem prof. Dr. Kužmou.

Na fakultě lékařské ústav pathologické anatomie a budova soudního lékařství se blíží konečně svému dobudování;

z ostatních ústavů jejích volá aspoň po adaptaci snesitelné klinika psychiatrická, jejíž úprava uvázla, a také uvázlo jednání o dětskou kliniku.

Fakulta přírodovědecká se dočkala konečně adaptace a vnitřního zařízení pro ústav zeměpisný a anthropologický v budově bývalé obchodní akademie. Ostatní její desideria a desiderata zase odsunuta.

Filosofická fakulta s děkanem v čele usilovala, jsouc podporována akademickým senátem a rektorem, o přístavbu v ulici Javorové, aby profesoři mohli pracovati s posluchačstvem svým bez těžkých závad místních, které tu jsou a kterých už nelze zmoci. Dostalo se nám slibů. Tedy zase sliby, na jejichž splnění musíme čekati.

Z vnitřních dějin utěšenějších chci uvésti význačnější události.

Ve dnech 28. září až 2. října 1926 zúčastnil se jako zástupce Masarykovy university IV. mezinárodního kongresu pro mravní výchovu v Římě profesor filosofické fakulty Dr. František Novotný, jenž byl jediným delegátem z Československé republiky. Byl zvolen do předsednictva sjezdového a zúčastnil se debaty o tématu předloženém kongresu.

Dne 13. listopadu se zúčastnil rektor slavnostní instalace rektora německé techniky v Brně, profesora Dr. Ing. Roberta Bortsche, jemuž osobně blahopřál.

Dne 18. listopadu rektor společně s děkanem přírodovědecké fakulty Dr. Ladislavem Seifertem a profesorem téže fakulty Dr. Janem Zavřelem odevzdali diplom čestného doktora fakulty přírodovědecké vynikajícímu našemu zoologovi, cytologovi a embryologovi, býv. profesoru Karlovy university v Praze, Františku Vejdovskému, a pozdravili jej při intimní oslavě padesátého výročí doktorátu jubilantova.

Dne 19. listopadu se zúčastnil rektor konference rektorů vysokých škol v Československu, která se konala v zasedací síni akademického senátu Karlovy university v Praze, aby pojednala o bolestech a strázních vysokých učení v Československu.

Dne 22. listopadu se konala v aule Masarykovy university slavnostní instalace rektora za účasti celé akademické obce a četných hostí.

Dne 4. prosince se zúčastnil rektor slavnostní instalace rektora české vysoké školy technické v Brně, prof. Ing. Dr. Jana Nováka, jemuž osobně blahopřál.

Prof. Dr. FRANTIŠEK VEJDOVSKÝ.

Dne 7. prosince se zúčastnil rektor slavnostní instalace rektora vysoké školy zemědělské v Brně, prof. JUDra Františka Bílovského, jemuž osobně blahopřál.

Dne 11. prosince uvítal rektor s děkanem právnické fakulty prof. JUDr. Sedláčkem na rektorátě zástupce Právnické jednoty slovenské i moravské, když slovenská Jednota oplácela návštěvu Jednotě moravské, požádal je o podpisy do pamětní knihy, v aule vyslechl s děkanem a profesory právnické fakulty přednášku profesora Komenského university v Bratislavě JUDr. K. Laštovky o reformě právního řízení a na večírku obou Jednot pozdravil za universitu právníky slovenské i moravské (v Besedním domě).

Dne 21. prosince se zúčastnil pohřbu inful. preláta Msgra Josefa Pospíšila.

Dne 21. prosince se zúčastnil rektor a děkan právnické fakulty prof. Dr. Jaromír Sedláček slavného parastosu, na který zval konsulát království Srbů, Chorvatů a Slovinců v Brně do auly české vysoké školy technické v Brně na paměť zemřelého ministerského předsedy Nikoly P. Pašiče.

Dne 6. ledna 1927 se zúčastnil rektor slavnostního koncertu ve dvoraně stadia, který se konal při odevzdání „Jubilejní nadace Bedřicha Smetany“ veřejnosti.

Dne 12. ledna uspořádala lékařská fakulta vzpomínkovou schůzi v posluchárně anatomického ústavu, aby znova uctila památku Dr. Edwarda Babáka, nezapomenutelného profesora, děkana, rektora a spolubudovatele Masarykovy university, k níž se dostavil rektor a profesoři ze všech fakult. Přítomné hosty uvítal a schůzi zahájil děkan fakulty prof. MUDr. Rudolf Vanýsek, načež promluvil prof. MUDr. Bohuslav Bouček o životě a díle zesnulého a jemným rozborem nám znova ujasnil, co jsme ztratili odchodem Babákovým.

Dne 17. ledna zaslal rektorát soustrast universitě v Bělehradě nad úmrtím Jovana Cvijiče, věhlasného slovanského zeměpisce.

Dne 18. ledna přednášel v promoční síni universitní prof. Dr. Josef Mikkola, slavista finské university v Helsinkách, jako host fakulty filosofické, uveden byv děkanem prof. Dr. Jul. Glücklichem, na téma: „Národní a politický vývoj Finska.“

Dne 8. února zaslal rektorát soustrast filosofické fakultě university v Záhřebu nad úmrtím profesora Dr. Izidora Kršnjavého.

Dne 7. března se rektor zapsal na archu, vyloženém na zemské politické správě v Brně pro ty, kteří chtěli vysloviti blahopřání k narozeninám presidenta republiky.

Dne 20. března odevzdali v Brně blahopřejnou adresu naší filosofické fakulty řediteli Josefu Úlehlovi k jeho 75. narozeninám děkan prof. Dr. Julius Glücklich a prof. Dr. Stanislav Souček. Rektorát se připojil k oslavě pozdravným přípisem.

O slavnostech Beethovenových ve Vídni ve dnech 26. až 31. března zastupoval Masarykovu universitu profesor filosofické fakulty Dr. Vladimír Helfert.

Dne 27. března rektorát zaslal blahopřejný projev k 75. narozeninám mistra prof. Otakara Ševčíka jak oslavenci, tak i radě města Písku, která uspořádala zvláštní slavnost na počest mistrovu.

Dne 31. března profesor římské university a senátor Dr. don Ettore Pais přednášel jako host filosofické fakulty o kulturních a politických základech římského imperia.

Jako zástupce Masarykovy university zúčastnil se 2. mezinárodního kongresu pro studia byzantská v Bělehradě od 11. do 16. dubna profesor filosofické fakulty Dr. Karel Svoboda, který tam přednášel o demonologii Michala Psella.

Dne 2. května přednášel v universitní aule jako host filosofické fakulty profesor university varšavské Dr. Tadeusz Zieliński na téma: „Rozvoj morálnosti antické od Homera do Krista."

Dne 7. května odevzdali v Praze blahopřejnou adresu filosofické fakulty naší moravskému rodáku dr. Janu Herbenovi k jeho 70. narozeninám děkan prof. Dr. Julius Glücklich a prof. Dr. Rudolf Urbánek.

Dne 17. května se konala volba rektora na r. 1927/28. Zvolen byl jednomyslně prof. právnické fakulty JUDr. Jaroslav Kallab.

Dne 11. června se konala první slavnostní promoce na Masarykově universitě. Promovován byl slavnostně na doktora práv absolvent právnické fakulty Theodor Uhde podle stanoveného řádu. Kandidát měl přednášku: „O významu normativní theorie". Kabinetní kancelář zaslala nově promovovanému doktoru jako dar presidenta republiky zlaté hodinky s monogramem.

Jako zástupce Masarykovy university zúčastnil se jubilejní slavnosti stoletého trvání Universitní koleje londýnské od 23. června do 2. července profesor filosofické fa-

kulty Dr. František Chudoba, jenž odevzdal pozdravnou a blahopřejnou adresu Masarykovy university, tištěnou na pergamenu v řeči latinské s visutou pečetí universitní, v přítomnosti vévody a vévodkyně z Conaughtu zástupcům slavnostního výboru, lordu z Chelmsfordu a proboštu Universitní koleje Fosterovi.

Dne 24. června zaslal rektorát blahopřejný projev k jubilejním slavnostem university v Inšpruku.

Výboru pro oslavu šedesátiletí českého gymnasia v Brně zaslal rektorát blahopřejný projev k slavnostem konaným ve dnech 26.—28. června. Slavnostního představení v divadle se zúčastnil rektor osobně. O slavnostní schůzi 27. června v Besedním domě zastupoval jej prorektor prof. Dr. Vojtěch Rosický a blahopřál za Masarykovu universitu k významnému mezníku první české školy střední na Moravě.

Dne 27. června se konala slavnostní promoce posluchače filosofické fakulty Julia Heidenreicha za stanovených již formalit. Nový doktor proslovil přednášku: „Jan Tomáš Kužník, zapomenutý básník staré Hané". Kabinetní kancelář presidenta republiky zaslala novému doktoru jako presidentův dar zlaté hodinky s monogramem.

Rektorát zaslal blahopřejný projev k slavnosti výboru pro zbudování pomníku Henryka Sienkiewicze v Bydgoszczi, která se konala 31. července.

V září zastupoval Masarykovu universitu i ministerstvo školství a národní osvěty profesor fakulty přírodovědecké Dr. Jan Zavřel na mezinárodním kongresu zoologickém v Budapešti a proslovil v sekci přednášku: „O vlivu štítné žlázy na vývoj vajíček mořského ježka."

Zbývá mi poděkovati akademickému senátu, všem jeho členům, i kolegům z fakult, že mi neodepřeli podpory, kdykoliv jsem se k nim obracel v práci a vedení odpovědného úřadu, jakož i všem, kdož se v tomto roce zasloužili přímo nebo nepřímo o vývoj Masarykovy university. Vytknouti bych ještě chtěl, že se obec akademická mohla v uplynulém roce věnovati vědecké práci a odbornému vzdělávání bez vnějších poruch a že občané akademičtí povinnosti své plnili rádi a svědomitě, pracujíce tak nejen pro sebe, ale i pro budoucnost, pro větší budoucnost našeho obrozeného státu.

Dne 17. května zvolen byl jednomyslně rektorem na studijní rok 1927/28 JUDr. Jaroslav Kallab, profesor fakulty právnické. Narodil se 1879 v Novém Městě na Moravě. Studia gymnasijní konal na prvním českém gymnasiu v Brně, práva studoval na universitách ve Vídni a v Praze,

kde byl povýšen roku 1903 za doktora práv. Vstoupil do služby soudcovské a v ní setrval do roku 1913. Za té doby pobýval za studiem v Berlíně a v Paříži a roku 1908 se habilitoval na universitě Karlově v Praze pro právo a řízení trestní. R. 1913 jmenován byl mimořádným profesorem trestního práva a řízení na téže universitě a téhož roku rozšířil obor svých přednášek i na dějiny právní filosofie. R. 1919 byl jmenován řádným profesorem trestního práva a řízení i dějin právní filosofie na universitě Masarykově a pověřen konáním přednášek z práva mezinárodního.

Uveřejnil spisy ze všech těch oborů, zvláště obsáhlý spis o metodách právnických, a učebnice z práva trestního a práva mezinárodního. Na naší universitě působí tedy od jejího založení, v roce 1920/21 byl děkanem fakulty právnické, po celou pak dobu trvání university jest členem akademického senátu a jeho referentem o věcech nadačních.

Vaše Magnificence, pane rektore! Jest mi nejen milou povinností, ale i vzácnou ctí, že Vás mohu uvésti ve Váš úřad, k němuž Vám upřímně blahopřeji. Prosím Vás, abyste složil slib rektorský a pak zaujal místo, které Vám náleží.

PŘEDNÁŠKA,

KTEROU PROSLOVIL

NASTUPUJÍCÍ REKTOR

JUDr. JAROSLAV KALLAB:

PRÁVNÍ FILOSOFIE A VÝKLAD ZÁKONŮ

Prof. JUDr. JAROSLAV KALLAB.

Jest starým zvykem, že nově nastupující rektor zahajuje veřejnou svou činnost přednáškou ze svého oboru vědního. Vyhovuje tomuto zvyku, zvolil jsem si za téma své instalační přednášky otázku po vztahu mezi právní filosofií a výkladem zákonů.

Od dob, kdy na katedrách právnických zastánci t. zv. historické školy právnické zatlačili obhájce starého práva přirozeného, nastává, jako ostatně v té době také v jiných oborech vědních, vědomý rozchod mezi vědou právní a filosofií. Vždyť tím právě se vynášela historická škola právnická nad starší směry, že jest směrem skutečně vědeckým, kterému se podařilo osvoboditi se z fantasií a nebezpečných myšlenkových hříček filosofických škol přirozenoprávních.[1]) Jen positivní právo mělo býti předmětem právní vědy a jediný postup právníka vědecky vzdělaného důstojný měl spočívati v tom, aby poznal a svými poučkami vystihl vůli zákonodárcovu, jak došla svého výrazu v zákonech. K dosažení tohoto cíle právní věda naučila se používati těch metod, které měla již vypracovány historie a filologie ke zjištění jiných myšlenkových projevů. Gramatická interpretace měla vystihnouti smysl jednotlivých slov, logická interpretace měla stopovati zvláštní odstín, jehož se slovu dostalo zařaděním do věty, historická interpretace konečně měla ozřejmiti jeho smysl z podnětu, který k projevu vedl. A tak vyhledávány t. zv. materiálie zákonů, záznamy o historickém procesu, který vedl k vydání zákona jako nejjistější pomůcky při výkladu zákona.

Ovšem již v dobách, kdy Savigny[2]) kladl základy této nové metody, která překonati měla fantastickou prý nauku přirozenoprávní, bylo jasno, že s metodami historicko-filologickými se v právní vědě nevystačí. Právník nemůže totiž se

[1]) Viz zvláště Bergbohm: Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, sv. I. 1892. Podrobnější rozbor v. Kallab: Úvod ve studium metod právnických, kniha II. (1921), str. 7 n.

[2]) Savigny: System des heutigen Römischen Rechts, I. sv. 1840.

spokojiti se zjištěním toho, co zákonodárce svým zákonem chtěl vyjádřiti, nýbrž musí se snažiti o to, aby tomuto projevu vůle zákonodárcovy mohl podříditi jednotlivé události t. zv. skutkové podstaty, aby s nimi pak spojil právní následky zákonodárcem zamýšlené. Předpokládajíc „logickou úplnost práva“[3]), musilo se jíti přes výklad slov zákonodárcových a hledati takové logické operace, kterými by subsumpce skutkové podstaty pod doslov zákona byla usnadněna. Byly to v podstatě dvě operace: T v o r b a p r á v n í c h p o j m ů a p r á v n í k o n s t r u k c e. Při prvém postupu šlo o to, z jednotlivých positivních norem cestou abstrakce vyloučiti prvky myšlenkové celé skupině norem společné, při druhé šlo o slučování takovýchto prvků v poučky právní, které třeba v zákoně nebyly výslovně vyjádřeny, logicky ze skupiny norem vyplývaly a umožňovaly tak jednotné pochopení celé skupiny norem.[4])

Přihlédneme-li blíže, vidíme, že právní věda tu nepoužívala jen metod historických a filologických, nýbrž že přizpůsobila svým potřebám i metody věd přírodních. Jako totiž přírodní vědy se snaží nepřehlednou různost empirických zjevů myšlenkově ovládnouti tím, že vypreparují pojmy jednotlivých znaků společných řadě zjevů nebo dějů (přírodní zákony), tak právní věda se snažila myšlenkově ovládnouti nepřehlednou směs positivních předpisů právních tím, že z nich vytěžila cestou abstrakce myšlenkové prvky skupinám těchto norem společné. Tak druhá polovice devatenáctého století viděla vyrůstati dva metodické směry, jež označovány na jedné straně jako kult materiálií, na druhé straně jako t. zv. pojmová jurisprudence.

Učení, které jsem označil jako kult materiálií, totiž směr právní vědy, který po vzoru filologů chtěl vystihnouti historickými metodami skutečnou vůli zákonodárcovu, dožil se trpkého zklamání, když zákony, které takto měly býti zpracovávány, dosáhly věku blížícího se století. Byl to G e n y, který v roce 1899 v duchaplném svém spise „Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif“[5]) pečlivým rozborem judikatury první ukázal, že občanské právo, podle něhož se ve Francii ku konci devatenáctého století žije a soudí, jest v podstatných rysech úplně jiné, než to občanské právo, které na počátku století měli na mysli autoři „Code Napoleon“. Praktická jurisprudence na př. nesdílí již naprosto mínění redaktorů tohoto zákoníku, že pojišťovací smlouva na život jest proti dobrým mravům a tudíž neplatná, poněvadž jest spekulováním se smrtí druhého kontrahenta. Naopak vytvořila normy, které umožnily rozvoj tohoto hospodářsky jistě velmi důležitého opatření zabezpečovacího. Rovněž doprava železniční, která autorům občanského zákoníku byla zcela neznámá, musila býti právně upravena a jurisprudenci se podařilo vyvoditi z Code Napoleon potřebné pro ni normy.

Rovněž pojmová jurisprudence v téže době počala ztráceti přívržence.[6]) Již I h e r i n g[7]) stíhal tuto formu právní vědy duchaplnou satirou ve svém „právnickém nebi pojmů“, ano již v r. 1847 K i r c h m a n n v pessimistickém svém spisku „Die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft“ odsoudil tento směr proslulými slovy: „Tři slova opravy zákonodárcovy a knihovny se stanou makulaturou“. Citelnější však stal se odpor, když i tu se ukázalo, že výhradně o výklad zákonů se opírající právní věda není s to, aby byla vůdkyní právní prakse.[8]) Tak poukazováno k tomu, že v době, kdy pojišťování ve prospěch třetích, výměnky a papíry znějící majiteli, měly v hospodářském životě značný význam, teorie ze svého pojmu obligace vyvozovala nemožnost závazků in favorem tertii, nemyslitelnost reálných břemen a pojmovou nesprávnost papírů au porteur. To tedy, co historický směr především vytýkal svému předchůdci, směru přirozenoprávnímu, že totiž nemá styku se skutečným životem, že vznáší se v nadsmyslném nebi pojmů, zatím co právnictví zůstává bez vědeckého vedení v zápase s tvrdou skutečností, stíhá nyní tento směr sám a výtka, že právníci se odcizují životu, zaznívá znovu.[9])

[3]) Viz J u n g: Von der »logischen Geschlossenheit« des Rechts (1900), Z i t e l m a n n: Lücken im Recht (1903), J u n g: Das Problem des natürlichen Rechts (1912), W e y r: Základy filosofie právní (1920), str. 91 n.

[4]) Tak na př. vyabstrahován pojem způsobilosti k právům a k právnímu jednání společný nejrůznějším oborům právním a na druhé straně vykonstruován pojem kontraktu, pojem deliktu, pojem suverenity, samé pojmy, které nebylo lze pouhou gramatickou, logickou a historickou interpretací vyčísti ze slov zákonodárcových, nýbrž které znamenaly další myšlenkové zpracování toho myšlenkového obsahu, který zmíněnými metodami jako smysl zákona byl zjištěn.

[5]) I. vyd. 1899, II. vyd. ve dvou svazcích 1919. Srov. i G e n y: Science et technique en droit privé positif, I. sv. 1914, II. sv. 1915.

[6]) Viz M e y n i a l: Du rôle de la logique dans la formation scientifique du droit. Revue de métaphysique et de morale, 1908 (XVI.), str. 164 n.

[7]) I h e r i n g: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz, 3. vyd. 1855, str. 245 n.

[8]) Viz již B ü l o w: Gesetz und Richteramt (1885).

[9]) S tím počítá známý čl. I. obč. zák. švýcarského z r. 1907, apelující na pravotvornou činnost soudcovu ustanovením: »... A défaut d'une disposition légale applicable, le juge prononce selon le droit coutumier et,

Bylo málo těch, kteří v této výtce viděli uznání své vědeckosti, domnívajíce se, že jen zabývání se čistými pojmy dodává myšlenkové činnosti rázu vědy a že právnictví tím jistěji bude vědou, čím více vypracuje své pojmy v nezměnná aksiomata, s nimiž by se dalo operovati tak, jako matematika operuje se svými pojmy.

Jest otázkou čistě terminologickou, můžeme-li výklad zákonů považovati za vědu.[10]) Ti, kteří název vědy chtějí reservovati jen čistě logickým operacím, prováděným na právních pojmech, mají pravdu potud, pokud vůbec chceme název vědy reservovati jen poznatkům abstraktním. Musí však připustiti, že pak velký obor lidského myšlení zůstává bez názvu, totiž celé rozsáhlé pásmo lidského myšlení o zjevech jednotlivých. Není tu místa, abychom v celém rozsahu rozvinuli tento problém, který nejdůkladněji byl probírán jako otázka, zda historie jest vědou čili nic.[11]) Pro naše účely stačí, uvědomíme-li si, že i při poznatcích na konkretní zjevy se vztahujících, poznatcích historických, přírodopisných, zeměpisných rozeznáváme poznatky správné od nesprávných, a to nejen podle toho, jak věrně reprodukují skutečnost, nýbrž i podle toho, jak jednotlivé poznatky vzájemně jsou sloučeny v myšlenkovou jednotu. Pokud pak slučování myšlenkových obsahů v myšlenkovou jednotu považujeme za rozhodné kriterium vědy, nemůžeme aspoň a priori zamítati označení vědy také pro ta odvětví myšlenkové činnosti lidské, která jednotlivými zjevy se zabývají. Ovšem právě metodologické boje provedené o otázku vědecké kvality historie ukázaly, že vědy jednotlivými zjevy se zabývající, podle R i c k e r t a vědy idiografické, neliší se od věd abstrakty se zabývajících, věd nomothetických, jen stupněm abstrakce, nýbrž i svými metodami. Mám za to, že i v oboru věd právních musíme podobný rozdíl činiti; vedle právních věd abstrakcemi právnickými se zabývajících, které bychom mohli označiti vědami normativními, uznáváme také právní vědu zabývající se konkretními zjevy právními, jurisprudenci, a jsme si vědomi, že to neznamená jen rozdíl ve stupni právnické abstrakce, nýbrž i rozdíl v metodách. Jako tedy v jiných oborech vědních na počátku

à défaut d'une coutume, selon les règles qu'il établirait s'il avait à faire acte de législateur. — Il s'inspire des solutions consacrées par la doctrine et la jurisprudence.«

[10]) Srov. W e y r: Základy, str. 140, 102 ale i 96. E n g l i š: Národní hospodářství (1924), str. 569.

[11]) Viz zvl. R i c k e r t: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung (1902), str. 311 n.

dvacátého století počíná se vyjasňovati rozdíl mezi abstraktními vědami nomothetickými a konkretními vědami idiografickými, tak také v oboru právních věd musíme uznati rozdíl mezi dvěma skupinami věd, vědami normativními a vědeckou jurisprudencí.

Toto tvrzení nemůžeme na tomto místě podrobněji odůvodňovati,[12]) poukážeme jen na dvě věci: především nepokládáme za správné tvrzení pěstitelů normativní jurisprudence, že úkolem právní vědy jest jen logické uspořádání nejvyšších abstrakcí, k nimž právnictví může dospěti, kdežto jurisprudence prý nemá cílů vědeckých, nýbrž výhradním jejím úkolem že jest subsumovati konkretní děje positivním normám právním, k čemuž prý stačí „obvyklé metody interpretační". Mám za to, že právě v této otázce subsumpce a v otázce interpretace tkví doposud neprobadané problémy metodologie právní vědy. Neboť jako v historii rozeznáváme nesoustavnou práci kronikářovu od logicky ukázněné práce historikovy a jako v přírodních vědách rozeznáváme nahodilé výtvory diletantů od vědecky přesných referátů metodologicky vzdělaného přírodovědce, tak i v činnosti právnické rozeznáváme výtvory libovůle, nálady, neznalosti, povrchnosti od výtvoru, na př. rozsudku, jehož autor ukazuje nejen znalost positivního práva, nýbrž i schopnost chápati konkretní zjev tak, aby každý jiný objektivně soudící pozorovatel jeho myšlenkový postup musil za správný uznati. Jinými slovy, dokud budeme rozeznávati správné výroky právní od nesprávných, dotud musíme předpokládati, že tu jest metoda myšlení ke správným výsledkům vedoucí, a dokud myšlení přesnou metodou se řídící považujeme za myšlení vědecké, nemůžeme tomuto odvětví odepříti ráz vědy.[13])

Druhá námitka, kterou bych oponoval těm, kteří upírají jurisprudenci ráz vědy, spočívá v tom, že skutečně můžeme pozorovati myšlenkové proudy, které se snaží o to, aby vyjasnily ony metody myšlení, kterými při jurisprudenci, čili při aplikaci positivního práva na daný případ, možno dojíti správných výsledků.

[12]) Učinil jsem tak obšírně ve spise: Úvod ve studium metod právnických. Kniha první: Základní pojmy (1920), zvl. str. 92 n.

[13]) Nemusím tu snad výslovně vyvraceti výtku, že přece nelze každý rozsudek, každý nález správního úřadu, každou smlouvu notářem vyhotovenou považovati za vědecké dílo. Jistě stejně nepovažujeme za vědecké dílo každou reprodukci vylíčení určitého historického děje, každý popis krajiny nebo přírodního zjevu. Ale, aby tisíce žáků mohlo na sto školách

Od konce devatenáctého století totiž, kdy, jak jsem naznačil, i kult materiálií i pojmová jurisprudence ztroskotaly tam, kde právní věda měla sloužiti požadavkům skutečného života, můžeme pozorovati řadu myšlenkových proudů, které se snaží přenésti právní vědu přes mrtvý bod, na němž se octla za vedení historické školy právnické. Pokusy tyto charakterisovány jsou tím, že nejdříve vznikají pochybnosti o tom, zda historická škola správně vystihla objekt právní vědy, učíc, že výhradným jejím objektem jest positivní právo v daném státě v dané době platící, a teprve později ukazují se pochybnosti o tom, zda způsob, jímž historická škola tohoto objektu se chápala, jest správný. Toto dvojí hnutí můžeme stopovati jak v té větvi právní vědy, kterou jsme označili jako normativní, tak v té, kterou chceme nazývati jurisprudencí. Stammler první ve stopách Kantových nadhodil otázku, zda abstraktní právní věda by neměla se zabývati formami myšlení, které umožňují teprve chápati právo. Uvědomuje si totiž, že podobně jako Kant ukázal rozdíl mezi apriorními formami apercepce a myšlení, pokud jde o zjevy přírodní, a měnivým obsahem, který v této formě teprve se nám jeví jako skutečnost, jest také v oboru společenského života určitá zásoba forem myšlení, které teprve nám umožňují, abychom zjevy společenské jednotně chápali jako právo. Druhý krok učinili pak Kelsen a Weyr, když poukázali k tomu, že formy právnického myšlení předpokládají metodický postup vědecký zásadně rozdílný od postupu věd explikativních, kausálních, přírodních. Na tomto místě více nás zajímá analogický proces, který se odehrál na té větvi právní vědy, kterou jsme označili jako vědeckou jurisprudenci.[14]) Také tu první kroky se týkaly objektu vědeckého myšlení právnického. Čím více upadá důvěra ve spolehlivost materiálií zákonů na jedné straně a pojmové jurisprudence na straně druhé, tím pozorněji obrací se zrak právníků po jiných zdrojích, z nichž by bylo lze poučení získati potřebného ke správnému výkladu zákona.[15]) Nemluví se již tak často o vůli zákonodárcově, nýbrž o přizpůsobování výkladu zákona měnícím se požadav-

po stech učitelích opakovati tyto poznatky, musil je někdo vytvořiti a tento výtvor právě, poněvadž má ráz metodicky přesného výtvoru myšlenkového, je dílem vědeckým.

[14]) Viz Kallab: O novějších směrech v metodologii právní praxe. Právník 1917.

[15]) Viz Geny: Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif, 2. vyd. 1919, zvl. sv. II., str. 221 n.

kům společenského života.[16]) Tato myšlenka jest více méně jasně skryta pod hledáním smyslu jednotlivých právních institucí. Byl to na př. Planiol[17]) ve Francii, Dernburg[18]) v Německu, Unger a Randa u nás, kteří smysl zákonného předpisu snažili se vystihnouti z historického vývoje dané instituce a rádi se dovolávali „povahy věci". Na druhé straně Saleilles[19]) uvedl srovnávací právovědu jako metodu, kterou možno přesněji zjistiti smysl dané instituce, srovnává-li se její úprava v jednom státě s úpravou ve státech jiných. Konečně také soudcovským rozhodnutím věnuje se na přechodu století stupňovaná pozornost, která někdy se až blíží uznávání jakéhosi zvykového práva v rámci práva zákonného.[20])

Od tohoto srovnávání rozhodnutí soudních a snahy z tendencí v nich se jevících vytěžiti skutečný smysl zákonného ustanovení, byl jen krok ke směru, který pod názvem směru sociologického německy hájil Ehrlich,[21]) francouzsky Vander Eycken.[22]) Oběma společná jest představa drasticky vyslovená Cruetem,[23]) že totiž právní řád neovládá společnost, nýbrž jen reprodukuje její stav. Z toho Ehrlich vyvodil, že sociologické zkoumání skutečných životních poměrů poskytne nám nejjistějšího poučení o právu skutečně platícím. O krok dále jdou Vander Eycken a Brütt.[24]) I oni se domnívají, že pěstují sociologii jako pomůcku ke zjištění skutečného práva, při tom však si uvědomují, že k poznatkům pro právní život významným můžeme dospěti jen, zjišťujeme-li jednotlivé cíle, které lidé ve společnosti sledují.[25]) Nejde tu tedy při zkoumání práva již o zjištění vůle

[16]) Geny, l. c. I., str. 258 n., II., str. 230, 249 et passim. Tímto směrem pudí ostatně jurisprudenci zákonodárství samo, přenechávajíc široké pole volné úvaze soudcovské, čímž jistě nemíní libovůli jeho, nýbrž hledání objekt., zákonodárcem předem neformulovaných kriterií. (Srov. nahoře pozn. 9.)

[17]) Planiol: Traité élémentaire du droit civil, 6. vyd. 1911.

[18]) Dernburg: Pandekten, 5. vyd. (1896) § 38.

[19]) Viz sborník: L'Oeuvre juridique de Raymond Saleilles, 1914.

[20]) Viz Planiol, l. c. sv. I., str. 6, Lambert: La fonction du droit civil comparé, sv. I. (1903).

[21]) Ehrlich: Grundlegung der Soziologie des Rechts (1913); srov. Kallab: Úvod, sv. II., str. 40 n.

[22]) Vander Eycken: Méthode positive de l'interprétation juridique (1907); srov. Kallab: Úvod, sv. II., str. 163 n., Geny, l. c. sv. II., str. 278 n.

[23]) Cruet: La vie du droit et l'impuissance des lois, 1908.

[24]) Brütt: Die Kunst der Rechtsanwendung (1907).

[25]) Viz i, pokud o veřejné právo jde, Duguit: Traité de Droit constitutionnel, 2. vyd. 1921—1925 a jeho učení o »solidarité sociale«, a to »soli-

zákonodárcovy, která v určitém smyslu by byla společenskému životu transcendentní, nýbrž jde o sledování cílů jako immanentní složku společenského života. Úkolem právní vědy jest prý pak objektivně zjišťovati toto sledování cílů a positivní právo je jen pomůckou k tomu, abychom rozpoznali cíle společensky převládající od efemerních tužeb jednotlivých. Na tomto základě na konec Heck[26]) vypracoval přímo před vypuknutím války celou teorii výkladu práva, jakožto jurisprudence zájmové.

Jak patrno, jest tu právní věda stále ještě stejně ve vleku positivistického chápání vědy, jako za dob školy historické. Podobně jako historická škola právnická také sociologická a zájmová jurisprudence se domnívá, že jedině vědecky spolehlivým postupem jest zjišťování toho, co jest. Ovšem neomezují se tyto mladší školy právnické na zjišťování právních předpisů, nýbrž rozšiřují svůj obzor na zjevy mimo positivní právo ve společnosti se vyskytující, ať potom jako u Ehrlicha na organisační formy různých lidských společností, nebo u Eyckena na immanentní cíle lidského spolužití, nebo u Hecka na společenské zájmy. Jen velmi podružný úkol v těchto úvahách hraje myšlenka, že zjištěním jakéhokoliv faktu nepřiblížíme se cíli právnického poznávání, jehož konečným smyslem musí býti rozhodnutí, zda něco má nebo nemá býti. Mezi immanentními cíli, i kdybychom něco takového chtěli uznati za fakt objektivně zjistitelný, právní věda musí se rozhodnouti ne podle toho, zda tu ten neb onen cíl jest, nýbrž podle toho, zda cíl určitý jest správný a jiný nesprávný. A stejně jest tomu, pokud jde o skutečné lidské zájmy.

V tomto směru nemálo charakteristické jsou dva zjevy právního života. Jest to činnost soudce Magnauda[27]) v Chateau Thierry ve Francii a hnutí známé pod jménem škola volnoprávní (Freirechtsschule) v Německu a v Rakousku. Magnaud, jehož rozhodnutí po pantáct let budila tu útrpný úsměv, tu zděšení, tu zase obdiv ve Francii, pokládal za povinnost soudcovu, třeba proti liteře psaného práva dopomoci k vítězství spravedlivým tužbám těch, kdo dnešním společenským řádem jsou utiskováni. Hlubší základ dal podobnému hnutí v Německu Kantorowicz jmenovitě spisem vydaným pod pseudonymem Gnaeus Flavius a nadepsaným

darité par similitude«, »s. par division du travail« (sv. I., str. 22), v nichž vidí vlastní cíl i původ právních norem. Viz referát Bonnardův v Revue internat. de la Théorie du Droit 1927 (I.), str. 18 n.

[26]) Heck: Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz, 1914.

[27]) Viz Geny, l. c. sv. II., str. 287 n.

„Der Kampf um die Rechtswissenschaft" (1906). V duchu tehdy do Německa vnikající filosofie Bergsonovy přesunuje těžiště právnického myšlení ze sféry intellektuální do sféry intuitivní. Míní totiž, že nejzávažnější pro správné rozhodnutí právnické jest intuitivní vystižení vývojových tendencí společenských, a má za to, že rozumové odůvodňování takových rozhodnutí děje se ex post, že totiž soudce, když byl vycítil, kterak určitou věc má rozhodnouti, hledá potom teprve důvody pro toto své rozhodnutí. Jurisprudence je mu tak spíše uměním, než vědou. Mám za to, že volnoprávní směr jest skutečně poslední slovo, které positivismus v oboru právní vědy mohl pronésti. Neboť se stanoviska positivistické filosofie, která za objektivní považuje jen to, co lze smysly zjistiti, která tedy vědě vytyčuje jediným úkolem, aby podávala objektivní odpověď na otázky, co jest, jsou otázky právní vědecky nerešitelné, poněvadž tu právě nikdy nejde o odpověď na otázku, co jest, nýbrž vždy o odpověď na otázku, co má býti. V zájmové jurisprudenci i v Eyckenově sociologii právní toto stanovisko jest ještě skryto pod učením o zjišťování zájmů resp. immanentních cílů. Neboť v obou případech jde o patrný optický klam. Oba směry domnívají se totiž, že zjišťují jako něco jsoucího to, co ve skutečnosti jest výsledkem jejich hodnocení.

Nemůžeme na tomto místě rozvinouti celý problém výkladu zákonů. Chtěli jsme jen poukázati k tomu, že ani to odvětví právní vědy, které se zabývá výkladem zákonů, čili aplikací právního řádu na konkretní zjevy společenské, není myslitelné bez právní filosofie. Právní věda dospěla k mrtvému bodu, když se ukázalo, že nelze v ní vystačiti s filosofií, která jen odpovědím na otázku, co jest, přisuzuje hodnotu objektivnosti, kdežto všeliká uvažování o tom, co má býti, přesouvá do sféry subjektivního chtění, toužení, snažení. Potřebujeme také pro svoje poznatky o tom, co má býti, objektivních měr a neposkytuje-li nám jich filosofie doposud vládnoucí, tím hůře pro tuto filosofii. Neboť ještě nikdy nezastavil se proud života pro nedostatky kterékoliv filosofie. Kritická filosofie, navazující proti positivismu na Kanta, ukazuje nám východisko z obtíží, do kterých právní vědu přivedla filosofie positivistická. Neboť bylo právě omylem zastánců historické školy právnické, domnívali-li se, že pěstují právní vědu bez filosofie. Ve skutečnosti byli v zajetí filosofie positivistické a neúspěchy této školy ukazují nám meze účinnosti této filosofie.

Slyšeli jsme, jak ti, kteří v novější době hledají východisko pro právní vědu, mluví o immanentních cílech společnosti. Tento termín zaznívá k nám přes celá staletí jako zkazka z prastarých dob. V antice i ve středověku setkáváme se se světovým názorem, vybudovaným na učení o immanentních cílech; teprve renaisance zaměnila toto teleologické chápání vesmíru za chápání kausální.[28]) Jak toto kausální chápání se osvědčilo ve vědách přírodních, zvlášť pokud jde o přírodu neživou, tak selhalo tam, kde jde o chápání společenského bytí, kde se neobejdeme bez objektivních odpovědí na otázku, co má býti, bez chápání teleologického. Kritická idealistická filosofie nás učí, že obojí toto chápání se vzájemně nevylučuje. Nežijeme jen na základě odpovědí na otázku, co jest, nýbrž chceme též věděti, co má býti. Člověk není jen divákem, nýbrž jest též spolustavitelem té skutečnosti, v níž žije. A jako se nespokojuje subjektivním zdáním, klamem, lží, omylem tam, kde jde o otázku po tom, co jest, nýbrž chce míti odpověď objektivně platnou, čili pravdivou, tak také tam, kde tvořivě zasahuje do dění společenského, rozeznává libovůli, vášně, choutky, násilí od obecně platných odpovědí na otázku, co má býti, a nazývá tuto touhu po obecně platných odpovědích na otázku, co má býti, touhou po spravedlnosti. Nevystačíme v životě s touhou po pravdě. Vývoj právní metodologie, který zběžně jsem naznačil, nám ukazuje, že stejně živá je touha po spravedlnosti. Jako ten, kdo nevěří v pravdu, není s to, aby tvořil objektivní poznatky o tom, co jest, tak ten, kdo nevěří ve spravedlnost, není s to, aby objektivně odpovídal na otázky po tom, co má býti. Neúspěchy právní vědy v posledních desítiletích vyplývají právě z přezírání tohoto aksiomatu. Podrobnější rozbor by nám ukázal, že jak učení o přirozeném právu, tak učení o vůli zákonodárcově, tak konečně učení o státu jako subjektu pravotvorném, jsou více méně uvědomělými projevy touhy po jednotném, t. j. obecně platném, spravedlivém chápání právních norem.

Kritická filosofie umožňuje nám, abychom otevřeli okna a vpustili oživující slunce filosofie do zatuchlých poněkud síní, v kterých v posledních desítiletích před válkou se pěstovala věda právní. Potřebujeme filosofie, která by spravedlnosti vykázala rovnocenné místo vedle pravdy, která by v nás vypěstovala schopnost souditi o tom, co má býti, stejně objektivně, t. j. neosobně, jako o tom, co jest. Neboť konec konců

[28]) Viz K a l l a b: Poznámky o základech novodobých teorií přirozenoprávních (Sborník věd právních a státních, 1913 [XIV.]).

jak hledání odpovědí na otázku, co jest, tak hledání odpovědí na otázku po tom, co má býti, jest problémem mravním, problémem schopnosti se odosobniti, odložiti při zkoumání to, co jest v nás subjektivního, efemerního, osobní svoje choutky, záliby, tužby, vášně. Chceme-li dosíci objektivní odpovědi na otázku právní, chceme-li tedy souditi spravedlivě, musíme stejně jako hledáme-li pravdu, odmysliti si své efemerní já a býti si vědomi, že nemá ceny, co myslíme pod vlivem osobních svých disposic, nýbrž že cenu mají jen ty poznatky, při nichž v nás a námi mluví lidství potřebující stejně pravdy jako spravedlnosti.

Mladí občané akademické obce Masarykovy!

Snažil jsem se Vám ukázati ve své přednášce, že pro právníka je víra ve spravedlnost stejně důležitá, jako pro přírodovědce nebo filosofa víra v pravdu, a mohu dodati, pro medika víra v dobro. A to nejen pro nás zde, kteří jsme povoláni, abychom pěstovali a Vám tradovali vědu, nýbrž pro každého z Vás, kteří budete státi ve středu praktického života.

Neboť není přehrady mezi vědou a životem. Věda, která se odcizí životu, hyne, jako rostlina bez půdy, a i život není možný bez soustavného vědění, bez vědy. Proto nevěřte těm, kteří Vám budou hlásati, že v praktickém životě jde jen o osobní zájmy, že jest možný bez víry v pravdu, dobro, spravedlnost a bez služby jim. Není stejně možný, jako bez ní není možné vědecké poznání.

Jediná forma štěstí, kterou má každý z nás v rukou, jest štěstí plynoucí z vědomí splněné povinnosti. A Vaší povinností jest, abyste šli důsledněji za pravdou, hledali obezřetněji dobra, hájili nesmlouvavěji spravedlnosti, než mohou ti, kteří pro tuto práci nejsou vyzbrojeni věděním.

Je to též jediná cesta, jak inteligence překoná dnešní svou krisi a uhájí svého vynikajícího postavení v národě i v lidstvu.

A je to konečně jediná cesta, kterou můžeme dokonati dílo svého osvobození, osvobodíme-li se ještě od mravní lehkovážnosti.

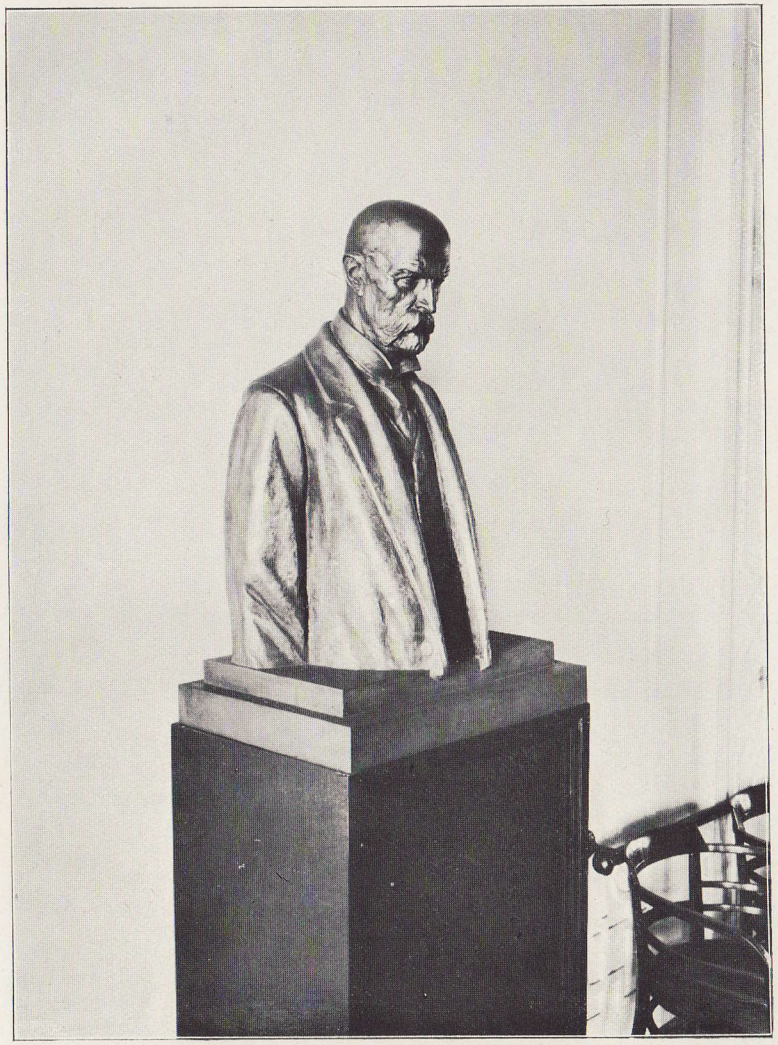
Jen inteligence, která půjde touto cestou, je nám zárukou, že naše republika bude žíti, vzmáhati se a vzkvétati.

K pochodu na této cestě Vám přeji mnoho síly, a hlavně velmi mnoho trpělivosti a vytrvalosti.

DODATKY

KE ZPRÁVĚ ODSTUPUJÍCÍHO

REKTORA

Václav Mach: T. G. MASARYK. (Bronz — pohled II.).

Prof. MUDr. Bohuslav Bouček:

O ŽIVOTNÍM DÍLE

Prof. Dra EDWARDA BABÁKA

(Předneseno na vzpomínkové schůzi lékařské fakulty Masarykovy university dne 12. ledna 1927 v posluchárně anatomického ústavu.)

Mluviti o životním díle profesora Babáka jest údělem sice čestným, nikterak však právě nejsnadnějším. Je příliš malý časový odstup pro definitivní posouzení významu prof. Babáka jako fysiologa. Vidíme na příkladu J. Ev. Purkyni, že nejskvělejší hodnoty jeho díla zazářily plným jasem teprve dávno po jeho smrti. Pokud lze v daném okamžiku, vykreslili Babákovo vědecké dílo jiní mne povolanější v odborných listech, a není tu třeba žádných doplňků ani jiných hledisek.

Avšak ztížen je můj úkol tím, že nelze mi zbaviti se citové stránky dojmu z tragického odchodu našeho prorektora, zakladatele, vůdce a učitele. I když se snažím odmysliti si osobní vztahy, zdá se mi obzvláště důležitým pro poctu dnešního dne ujasniti si památku celého člověka a vymeziti hodnotu odkazu, který nám zanechal zakladatel naší fakulty a spolubudovatel Masarykovy university. A tento odkaz, zdá se mi, je vyvrcholením jeho životního díla, příliš záhy přervaného a nedokončeného.

Prof. Babák byl více než pouhým vědcem a badatelem; byl kulturním činitelem a organisátorem české práce přírodovědecké, a to nejen na Moravě, ale všude, kam zasahoval jeho vliv. Byl řídícím činitelem, jehož všechno úsilí odnášelo se ve směru ideje podepříti existenci tohoto státu o duchovní statky, vědecké i mravní, jichž předním útočištěm jsou university. To zřetelně řekl v zakončení své rektorské řeči programovými slovy: „Jen úsilným napětím duchovních sil — jak ukazuje stará i nová historie našeho státu — lze obstáti v boji o udržení svébytnosti národní, lze udržeti a zvelebiti náš obnovený stát.“ Komu bylo popřáno, že mohl z blízka sledovati Babáka od počátků jeho veřejné činnosti, ten ihned postřehl, že nejde tu pouze o skvělou frázi, nýbrž o procítěné formulování životního programu, který byl realisován v linii důsledně vedené.

Prof. Babák zmocňoval se kulturního poslání od prvních počátků své činnosti. Nadán schopnostmi a důkladně vyzbrojen jak tvrdými zkušenostmi životními tak bohatými výsledky přísné průpravy vědecké, dovedl se hned prvním krokem na vědecké dráze povznésti nad zlobu a osobní nevraživost doby. Je třeba — přese všechnu hořkost vzpomínky — požalovati na neblahý rys uhněteného života národního, že u nás žalostně často rozmáhá se pronásledování a soustavné umlčování snad všech nadprůměrných zjevů, obzvláště vysoko vynikajících. To není kritika, nýbrž neurvalost, bující v českém

životě po desítky let předpřevratových, která byla vždy velmi vhod „odedávna nevražící Vídně". A tak se živily v našich poměrech též i uměle důsledky mravní a politické poroby. Tak o tom hovoříval Babák. A myslím, že narážel snad i na svůj případ. Dusno a těžko bylo ve vědecké obci české, když Babák se přihlásil o slovo svým pojednáním „Pojem biologie". Při jeho žádosti habilitační bylo mu vytýkáno, že „zanáší filosofování do konkretní vědy, což nemá žádné ceny, ty spekulace, to vůbec nic není". Velikým proviněním bylo, že se Babák „dovolával toho Masaryka, který tomu přece nerozumí, neboť nevnikl přece ani do jedné vědy". Vytknuto bylo Babákovi, že „velmi málo pracoval v biologii: vlastně prý je to samá morfologie, a to ostatní že visí ve vzduchu". Babák si k tomu poznamenal, že neměl již chuti mluvit o biologii. Tehdejší doba vytkla Marešovi, že neměl ani základních předpokladů pro vědeckou práci — neuznával, pro sebe vymýšlel a falšoval vědecká fakta. A Babák — málem zaplatil příslušnost ke směru svého učitele habilitací. Leč nebyl z těch, kteří by se dali odsunouti na vedlejší kolej, byl si příliš jist svou věcí.

Dnešní generaci jsou těžko pochopitelné tehdejší poměry, jež kritisoval Lhoták, Babákův přítel, těmito slovy: „Kéž by aspoň občanská čest ve stycích vědců byla respektována." Volal po vůdcích, kteří by povznášeli úroveň a formovali charaktery pro národní práci.

A hle! V jeho druhovi vůdce dorůstal.

Babák zmocnil se situace, překlenul nesrovnalosti, ušlechtilým způsobem podal smírnou ruku, ovládl poměry. To byla první a trvalá jeho zásluha.

Babák chápal se vůdcovské pochodně hned v počátcích samostatné dráhy. Řadil kolem sebe nejprve hlouček mediků, potom vždy širší kruhy spolupracovníků, a řídil práci. Měl k tomu potřebnou zdatnost a uměl ji vhodně uplatniti. Na svůj mnohostranný talent nepříliš spoléhal, nýbrž očekával úspěch od trpělivé práce. Především sorganisoval si základnu. V Marešově ústavě prostudoval snad všechna hlavní díla, pojednávající o všeobecné fysiologii a filosofii, která byla napsána za posledních 100—150 let. Svědčí o tom neobyčejně důkladné výpisky a podrobné excerpty, čítající celá sta hustě popsaných stránek. Tak shledáváme jej úplně hotového, pevného již v době habilitace, vyhraněného pro celé budoucí dílo vědecké a kulturní.

Všeobecný rozhled byl mu pro vědeckou práci primum necessarium, a vždy zřejmější znaky přírodovědce velkého stylu plynuly pak jakoby samy sebou. Babák konal objevy základní důležitosti nejjednoduššími prostředky, nejprostší apparaturou. Jeho síla spočívala v koncepční hloubce problémů, nejspolehlivější metodou byla mu neobyčejná schopnost pozorovatelská vlastních smyslů. Tam, kde i nejjemnější přístroj by rušil přirozenost podmínek pokusných, vypomohl zrak, sluch. Uměl oceniti fakta, hodnotil je duchaplnou synthesou. Tak nalézal klasickým způsobem odpovědi na problémy, o něž marně nebo neúplně se pokoušeli jiní přední fysiologové. To velmi případně zdůraznil doc. Petřík a prof. Laufberger.

Mám za to, že ve vědecké práci i v nazírání na potřeby českého života Babák mnohému se naučil na příkladu Purkyňově. Abstrahujeme-li od velkých rozdílů, jimiž se vyznačují doby obou badatelů, kdy na př. v době Purkyňovské každý objev byl událostí, kdežto dnes ražení cest je případem velmi vzácným, předpokládajícím dokonalé zvládnutí bohaté soustavy vědní, vnucuje se jakási obdoba tím naléhavěji. Je to oběma společná, smělá důvěřivost v hodnoty ducha lidského, jenž konečně přec jen rozluští poslání a určení života člověkova a životního principu vůbec. Purkyně viděl všechnu přírodu ovládnutu „zeměduchem", jenž mu byl „duševní bytostí přírodnin". Babákovi bylo duševno, psychičtí činitelé, součástí živých přírodnin nejméně tak významnou jako stránka hmotná. Podle Purkyni „můžeme poznávati duševní bytost jen vnitřním smyslem. Nynější náš život je omezen, není nám dáno vniknouti v jevy duchové. Zatím třeba uskrovniti se na tom, co posavadní věda poskytuje, ale vrozená touha velí použíti všeho, co lidskému duchu je propůjčeno, byť by patrně nevystačovalo, nadějí ho kojíc, že tyto hranice ducha našeho pozvolna se odstraní a že účastni se staneme názorů duchů vyšších". Babákovi jsou psychičtí činitelé, vnitřní to utvářecí dění, nerozlučně se prostupující a zpět do materielního se vracející, zastoupeni bdělým vědomím a vlivy metapsychickými, vykazujícími určitou pravidelnost ano zákonitost. To se projevuje v různém rozsahu již na př. v tom, kterak se uplatňují psychické vlivy v dědičnosti podle moderního názoru biologického. Pouze výzkum je tu obtížnější, ježto nelze vždy a za každých okolností utvořiti podmínky experimentálního šetření, neznajíce podstaty podmínek. Avšak „moderní biologie zdá se nasvěd-

čovati, že oblasti výzkumné asi lze rozšířiti. Bylo by škoda zatvrditi se v předsudku tam, kde šetření, nad pochybnost kritické, přinese výsledky netušeného dosahu..., který přesahuje význam velikých objevů fysikálních".

V tom je tedy shoda, že prostředky výzkumné vyčerpány nejsou. Purkyně soudil, že trpělivě jest vyčkávati pozvolného rozšíření hranic dosavadního omezení, podle Babáka „do některých oblastí daří se již pokusně proniknouti".

Babák svými pracemi, hlavně povahy srovnávací fysiologie, upoutal pozornost zahraničních biologů, což prohloubilo jeho vztahy osobních známostí. Předčasná smrt nedovolila využíti této okolnosti ve prospěch národní representace. Ale budiž při této příležitosti konstatováno, že Babák nevyhýbal se záměru podniknouti později velkou vědeckou cestu do západní Evropy a Ameriky, jakmile by tomu dovolila konsolidace nových ústavů, jež založil.

Ostatně již dříve na studijních cestách v letech asistentských a docentských seznámil se s Engelmannem, Zuntzem, Hertwigem, Rubnerem, Pflügerem, Rouxem, Verwornem a j. I na pozdějších cestách, které konal po Italii, Francii, Švýcařích, v severním Německu, Helgolandu svoje známosti a styky rozhojňoval a všude pilně navštěvoval laboratoře, vědecké ústavy, přímořské biologické stanice a zoologické zahrady. Procestoval též Alpy, kde s oblibou vykonával obtížné lezecké výstupy, jindy opět obeznámil se s pobřežím dalmatským až po Dubrovník. Všude stopoval život přírody, v lesích, na horách, v nehostinných skalách se zájmem stejně živým jako v laboratoři. Všechna příroda byla mu laboratoří a laboratoř vždy uzpůsoboval jako malý výsek živé přírody, neznásilněné. Tak žil v přírodě a příroda v něm. Byl biologem na každém kroku a všude, v divadelním hledišti, ve společnosti, nad mikroskopem.

Badatelství bylo mu vášní, potřebou. I na úředních cestách ve vlaku zapisoval si problémy, zcela stručně, spíše jen náznaky, jakýmsi stenografickým záznamem myšlenkového postupu. Jeho program pracovní čítal nesmírné množství problémů, jichž řešení stanoveno bylo pro dobu klidnější, nezkalenou úředními a organisačními trampotami. Při všem úřadování nepřestával býti hluboce založenou individualitou vědeckou, a vždy vracel se v myšlenkách ke svému oblíbenému tématu, totiž vědecké výchově lékařského dorostu. S nynějším systémem nemohl ovšem býti zcela spokojen. Směřoval k tomu, aby se ve studentech vzbudil živější zájem

o metody vědeckého myšlení a lékařského cítění. K tomu nejvhodnější cesty vedly mu laboratorní praxí. Pro vědeckou práci lékařskou považoval jako nezbytný předpoklad široké znalosti teoretické. Všeobecná biologie je pro lékařské studium stejně důležita jako fysika pro vědy technické. Tvoří základ racionální mediciny, jež se opírá o teoretickou vědu o životě. Rozvoj vědy a vědeckého badání však musí býti podmíněn samostatným pěstěním beze zřetele k okamžitým prospěchům praktickým. Biologické studium tříbí pozorovací schopnosti, což má dalekosáhlý význam nejen pro studium, ale i pro průměrnou praxi lékařskou. Biologie učí chápati princip individualisace, kterážto okolnost má zvláštní cenu pro zlepšení therapeutického úpadku v nynějším massovém léčitelství paušálním. Tak konec konců je biologie v přímém vztahu jako podklad všeobecné therapeutiky.

Pro prohloubení medicinského názoru dorostu a lékařstva vůbec požadoval Babák doplnění fakultní soustavy kollegiem z lékařské filosofie, najmě psychologie jako oboru zkušebního.

Jako teoretik živě procítil vnitřní vztahy jednotlivých lékařských nauk mezi sebou a k celouniversitnímu organismu vůbec. To projevil přímou účastí na vzniku ústavu psychologického. Pro universitní život vědecký na prvním místě kladl fakultu filosofickou jako záruku úrovně vědecké v oborech praktických. Filosofická fakulta je pateří celé university. Proto tak energicky, s mladistvým zanícením ohražoval se jako rektor proti zkomolení university Masarykovy zamýšleným zrušením filosofické fakulty a opověděl rozhodný boj všem rušivým vlivům toho druhu.

Z vědeckého založení jeho individuality a intelektuální pohotovosti vyplynula jeho virtuosita orientační i v otázkách mu vzdálených, čímž chránil se před krátkozrakým utrnutím úzkého odbornictví. Vypěstoval se v osobnost harmonicky vyrovnanou, jak souhlasně poznali všichni příslušníci jeho školy. Byl vzácně laskavý učitel a rádce, který vynikal trpělivostí, když vhodně rozvinoval a opravoval třeba i nejprostší koncepci nejmladšího začátečníka. Se stejnou oddaností uměl obratně říditi debaty v učených společnostech.

Svými osobními přednostmi a rozsáhlým rozhledem usnadňoval si organisační činnost, kterou vedl v měřítku u nás zcela neobvyklém. Nejen že uměl připoutati k sobě řadu žáků a spolupracovníků, že řídil práci v několika ústavech, ale uplatňoval se i v širším životě veřejném. Založil

v Brně Biologickou společnost jako odbočku pařížské Société de Biologie, založil a redigoval Biologické listy a Vědecké spisy lékařské fakulty Masarykovy university. Jemu děkuje vznik Společnost pro výzkum dítěte. Spolupůsobil v redakci Přírody, svého času založil Akvaristický obzor. Byl stálým referentem v Berichte über die gesamte Physiologie und experimentelle Pharmakologie. Byl dopisujícím členem Král. společnosti nauk, řádným členem Masarykovy akademie práce a její Vědecké rady, Československé národní rady badatelské, zasedal v presidiu Moravské přírodovědecké společnosti, dovedl působiti jak v Entomologické tak i v Theosofické společnosti.

Vedle toho se zvláštní oblibou konal populárně vědecké přednášky v Brně i na venkově a sluší doznati, že po této stránce domohl se úspěchů zcela mimořádných. Obzvláště učitelstvo nižšího školství vděčně vzpomíná Babáka jako svého vůdce po cestách za zvýšením úrovně odborné. Je v dobré paměti, že zřídil Školu vysokých studií pedagogických, uvedl v život Vzdělávací kursy pro učitele tělocviku na středních školách.

Účast v rozmanitých těchto korporacích nepřestávala na pouhém členství, nýbrž projevovala se činorodou účastí, ať přímo nebo prostřednictvím stoupenců. Na sklonku jeho života bylo mu přijati další funkci předsedy výstavy „Zdraví", kterou pořádala naše fakulta. Bránil se všemožně, hlavně poukazem, že není mu dáno, aby přijímal jalové čestné funkce. Nebylo v jeho povaze, aby nepřiložil ruky k dílu, v němž byl tak či jinak zúčastněn. Byl do té míry přetížen různorodou činností veřejnou, že pro vlastní a jemu nejbližší obory nezůstalo mnohdy jiného času, než hlubokého nočního ticha anebo školních prázdnin, které prožíval ve svém vlastním domově, v zelené pohádce své zahrady při vokovické vile — jak to nazval, ničeho netuše, několik hodin před svou smrtí. Zde napsal Člověčdu, knížku O výživě, pročítal literaturu, zdokonaloval školní přednášky, a zde také před časem z velké části vykonal potřebné práce technické pro vydání souborného pojednání Die Mechanik und Innervation der Atmung (Wintersteinův Handbuch der vergleichenden Physiologie 1921, 762 strany).

Je pochopitelno, že vlastní vědecká činnost výzkumná v době brněnského shonu organisačního nebyla tou bohatou

žní, která uzrála na brázdě dobře připravené. Přes to jeho ústavy (Fysiologický lékařský a zvěrolékařský, z části i lékařsko-biologický) vyplňovaly slušnou část odborného tisku domácího a i v cizině setkáváme se s pěknými pracemi jeho žáků, kteří částečně i osobní účastí obstáli velmi dobře před mezinárodní kritikou.

Zdálo-li se mu účelným vlastní vědeckou práci oddáliti z největší části na dobu, až jeho nově založené ústavy převedeny budou definitivně do rukou pečlivě vyhledaných a až obě lékařské školy brněnské nebudou potřebovati ve svém vývoji jeho přímé pomoci, nebylo možno otáleti s povinnostmi, které ukládaly vysokoškolské kathedry po stránce výchovné a pedagogické. Babák zahájil svoje přednášky za zvuku zednických kladiv a ve vzduchu, prosyceném vůní natěračských štětců. A od té doby nikterak nedopustil, aby jeho pedagogická činnost utrpěla na újmu posluchačů. Přednášel denně 5 až 7 hodin pravidelných přednášek školních. Nebylo stopy únavy v jeho výkladech, které vynikaly pověstnou dokonalostí po stránce formální i obsahové a byly prozářeny hlubokým oduševněním. Naplňovalo jej zřejmě vnitřní radostí, když mistrně uváděl posluchače i do otázek velmi obtížných.

Život vysokoškolského studentstva jej zajímal vemi živě. Lhostejnost a chladnost k povinnostem u studentstva, kdekoli se projevily, jej trpce rozčarovávaly. Podle akademického dorostu usuzoval na pravděpodobnost vyšších zájmů národně kulturních a státních. A v tom smyslu zajisté nepřinášela první léta popřevratová příliš mnoho uspokojení. Proto tím horlivěji věnoval se ideálním snahám o nastolení kulturních hodnot v době mravního ochabnutí poválečného. A tu právě shledával nesmírnou odpovědnost v úřadu vysokoškolského profesora. V tom tkvělo jeho vlastenectví, jak se vyslovil v přednášce Radostný podzim (1918): „Teď musíme sami pracovati, pod vlastní firmou, na vlastní odpovědnost. Se svobodou nejširší roste odpovědnost. K ideím vyšším jsme se přidali, a za úděl nám připadlo hmotné vítězství. Ale teď: práce, nesmírné práce je nám zapotřebí. Pamatujte, že poražení nakonec vyhrávali nad vítězi — kulturou. Jsme voláni k závodu, svobodní — svět je nám otevřen, vztahy nejrozsáhlejší — kéž obstojíme."

Z pohnutek národních potřeb dal přednost klopotné často trudné práci organisační před vědeckou prací v klidné laboratoři, kam srdce i mysl jej vábila. Pokorně nesl břímě pře-

těžké, a jen v nejbližším soukromí si někdy postěžoval. Pokud v jeho pozůstalosti lze zjistiti, upozorňoval oficielně jen ve případech zcela mimořádných na vlastní přetížení. Budiž mně dovoleno dovolati se vlastních jeho slov: „Za tato tři léta právě se končící, dostál podepsaný, pokud sám zpytuje svoje svědomí, poctivě povinnostem, které na sebe vzal, třebaže při tak rozsáhlém úkolu učitelském a organisačním nemohl v každém úřadě vykonati tolik, jako při úkolu jednotlivém. Úkoly tyto vzal na sebe podepsaný, spatřuje v tom nezbytnost dané situace obou vysokých škol lékařských v jejich těžkých počátcích. Proto také, maje za příkaz národní povinnosti, dal se do práce a nikterak nekladl požadavků na přiměřenou hmotnou odměnu, neboť se to nesrovnávalo s jeho založením, těžiti z těžké situace vyučovací správy. — Tyto vážné úkoly však mohl vykonávati, maje dobré síly tělesné i duševní, ale je samozřejmo, že jen s plným jich napětím; i jest si vědom, že zanechal v tomto díle značnou část životní energie, která není u nikoho nevyčerpatelná."

Tak mluvil Babák-děkan. Naše lékařská fakulta povždy vděčiti bude svému zakladateli nejen to, že vložil jí do vínku tradici čestné úrovně v nazírání na úkoly mediciny, ale že zabezpečil jí vývoj i po stránce vnější: 29. prosince t. r. zakoupena byla Kraví hora, čímž zabezpečena „tato veliká věc, o kterou lékařská fakulta usilovala od r. 1919: zajistiti universitě jedině vhodné prostory stavební pro dalekou budoucnost".

Stejně oddaně vzal na sebe nové povinnosti Babák-rektor. Je jisto, že ve svém díle nejvýše cenil součinnost při zřízení Masarykovy university. Tu chtěl míti jako „význačnou složku duchovního života národního — jako zářivý pomník prvního presidenta po všechny časy". Tak to charakterisoval prof. Trýb: Ne Praha, ne Brno, ani Bratislava — celý stát, jeho řád a rovnoměrný vývoj kulturních středisk — to měl Babák na mysli a tomu sloužil.

Masarykova universita — v to pevně věříme — věrně chrániti bude odkaz Babákův, jednoho ze svých nejoddanějších rektorů: „předávati mladým přátelům a vychovancům pochodeň universitní kultury duchovní s důvěrou, že ji ponesou planoucí do dalších generací".

JUDr. Theodor Uhde:

VÝZNAM NORMATIVNÍ THEORIE

(Přednáška, proslovená při slavnostní promoci v universitní aule dne 11. června 1927.)

Vaše Magnificence pane rektore, slavný akademický senáte, veleváženi!

Zvolil jsem si za thema své přednášky „Význam normativní theorie“, a to především proto, že otázka této theorie jakožto „ryzí nauky právní“ stojí dnes nesporně v popředí všech otázek právní vědy se týkajících, poněvadž znamená pro nazírání dosavadní právní vědy úplný obrat. Je tu však ještě jeden důvod, proč chci promluviti právě o normativní theorii, a to ten, že vznik a vývoj této nauky souvisí úzce s půdou právnické fakulty Masarykovy university, na níž jest významným způsobem zastávána.

Normativní theorií neboli ryzí naukou právní rozumíme určitou filosofii právní, ovšem filosofii ve smyslu formálním, tedy nauku o poznávání práva čili právní noetiku. Jako taková staví pak normativní theorie právní vědu na zcela nový noeticko-filosofický základ, jímž jest filosofie kritického idealismu, kterou začal budovati již Platon a již nade vše jasně formuloval Imanuel Kant.

I. Kant naznačil svými „Kritikami“ ryzího a praktického rozumu principielní dualismus dvou světů: světa přístupného poznávání rozumovému (světa skutečnosti) na jedné, a světa svobodného rozhodování (světa hodnot) na druhé straně. V „Kritice ryzího rozumu“ stanovil pak I. Kant základy noetiky světa skutečnosti, t. j. přírody, vysloviv tyto předpoklady veškerého poznávání světa skutečnosti: především principielní kontraposici poznávajícího subjektu a poznávaného objektu, t. zn., že žádný objekt poznání není myslitelný bez poznávajícího subjektu, a jako druhou zásadu každého poznání pak poznatek, že objekt poznávaný jeví se poznávajícímu subjektu pouze prostřednictvím jistých forem a zákonů, daných rozumem, jimiž jsou: prostor, čas a zákon obecné kausality. Co jest objekt bez poznávajícího subjektu a jeho apriorních forem, zůstává nám dle toho věčnou záhadou, tajemným „Ding an sich“ — věcí o sobě — o níž nemůžeme ničeho věděti, právě poněvadž jsme odstranili mosty, vedoucí k jejímu poznání.

Stanoviv tímto způsobem základ veškerého přírodovědného poznávání, oddělil Kant navždy od sebe nepřeklenutelnou propastí vědy immanentní od metafysiky.

Filosofie kritického idealismu stojí v protivě k t. zv. nekritickému realismu, to jest k noetickému směru, jenž si před-

stavuje, že objekty „existují" bezohledu na poznávající subjekt jaksi mimo něj, a že k nim jako samostatně existujícím přistupuje poznávající subjekt, aby je vnímal. Přijmeme-li však za správný názor kritického idealismu, že předmět našeho poznání není dán sám o sobě, nýbrž teprve nazíracími formami, jež do poznávaného objektu vnáší poznávající subjekt, pak si uvědomujeme, že poznávaný objekt je určován poznávací methodou, pomocí níž k němu přistupuje poznávající subjekt. Není tedy s tohoto hlediska pravdou tvrzení nekritického realismu, že povaha objektu určuje methodu jeho poznávání.

Dualismus filosofie Kantovy, o němž jsem se právě zmínil a který staví proti sobě svět přírody, ovládané zákonem obecné kausality, a svět svobodné vůle, souvisí se snahou Kantovou, konstruovati imperativní ethiku. V „Kritice ryzího rozumu" uvědomuje si sice Kant, že „svoboda" v tom smyslu, že jest možný vznik nějakého stavu sama od sebe, tedy bez příčiny, jest transcendentní a proto rozumem nepoznatelnou ideou. V „Kritice praktického rozumu" dochází však Kant k poznání, že lidský rozum ovládá vůli, doveda posouditi, co jest dobré a co zlé, a že stanoví pravidlo všeho jednání. Toto pravidlo nazývá Kant maximou vůle a vůli v tomto smyslu svobodnou. Nejvyšší maximou vůle jest mu pak pravidlo: Jednej vždy jen dle maximy, o níž chceš, aby se stala obecným zákonem. Než zde nejde nám o důsledky tohoto známého kategorického imperativu Kantova pro konstrukci ethiky, nýbrž o to, ukázati, že Kant svým filosofickým dualismem světa poznávání a světa svobodného chtění nám odhalil rozdíl mezi světem, jaký jest dle zákona obecné kausality a světem, jaký má býti dle jistých norem. Byla to ovšem teprve filosofie novokantovská, jež zhodnotila tuto myšlenku Kantovu a podobně jako Kant označil hranici mezi světem poznávání a světem svobodné vůle jako „nepřezírnou propast", prohlásila rozdíl mezi světem, jaký jest, a světem, jaký má býti, za formálně-logický a učinila jej východiskem dalších noetických poznatků.

Apriorní formy poznávání, jež Kant formuloval jako předpoklady prostoru, času a zákona kausality, vztahují se však pouze na svět přírody a platí tedy jen pro vědy přírodní v nejširším smyslu. A jest dalším krokem novokantismu na poli formální filosofie, že si uvědomuje, že právě tak, jako svět přírody jest přístupný poznání za

předpokladu poznávajícího subjektu, poznávaného objektu a určitých apriorních forem, tak i svět norem může býti podroben vědeckému poznávání za analogických předpokladů: předně totiž nerozlučné kontraposice poznávajícího subjektu a poznávaného objektu, dále pak za předpokladu jistých forem nazíracích. A jako jest formou nazírání na svět přírody kausalita, tak jest formou nazírání na tento druhý svět normativita.

Rozdíl mezi světem, jaký jest (světem přírody), a světem, jaký má býti (světem norem), nekotví snad v rozdílu mezi realitou „skutečného" světa a jakousi idealitou, fiktivností světa, jaký má býti. Neboť kritický idealism nám ukazuje, co ostatně již Aristotelovi bylo známo, soudě dle jeho výroku: *τὸ εἶναι οὐκ οὐσία οὐδενί*; *οὐ γὰρ γένος τὸ ὄν*, že existence není vrozenou vlastností objektu, nýbrž že poznávání existence jest možno toliko, přistoupí-li k objektu subjekt, poznávající pomocí kausálního zákona. Podobně je tomu také při poznávání světa, jaký má býti: Subjektu poznávajícímu pomocí forem normativity jeví se předmět poznání — norma — stejně „existentní", jako zjevy přírodní subjektu, poznávajícímu kausálně, a mluvíme pak o platnosti normy. Metafysicky, totiž bez ohledu na poznávající subjekt, mají ovšem oba světy „existenci" stejnou, totiž žádnou, poněvadž nepoznatelnou.

Rozdíl mezi tím, co jest, a tím, co má býti, jest tedy rozdílem, daným různým pozorovacím hlediskem: v prvním případě hlediskem kausálního zákona, v druhém normativity.

Poněvadž pak, jak jsem se byl již zmínil, předmět poznání jest určován formou neboli zorným úhlem, pod nímž jej poznávající subjekt poznává, jest zásadním dualismem forem lidského poznávání, dualismem kausality a normativity, dáno také základní roztřídění immanentních věd na vědy kausálně explikativní a normativní.

Toto poznání má velký význam zejména pro vědu právní. Jsou-li totiž předmětem právní vědy normy jistého druhu, pak je jisto, že poznávací hledisko právní vědy je hledisko normativity. S noetického stanoviska, zde vylíčeného, docházíme tedy k poznání, že právní věda je vědou metodicky úplně samostatnou a rovnocennou vědám kausálním, což tak často bývá popíráno. Právní věda orientovaná normativně si uvědomuje, že poznání práva jest možné jen s použitím poznávacího principu normativity, a že tedy

mezi ní a vědami přírodními je nepřeklenutelná propast methodologická. Tento methodický protiklad věd kausálních a věd normativních lze pak stručně charakterisovati takto: ve vědách kausálních směřují veškeré otázky k tomu: proč něco jest?, a odpovědí jest vždy: protože něco působí, tedy poukaz na příčinu. Představa, že něco jest, protože tak má býti, nemá ve světě kausálního zákona žádného smyslu. Naopak zase ve vědách normativních tážeme se, proč něco má býti, a odpovědí nemůže býti poukaz na to, že něco působí, nebo jest, nýbrž vždy na povinnost, stanovenou jinou, vyšší normou.

Panující právní věda, neuvědomujíc si metodický rozdíl věd kausálních a normativních, nemohla ovšem ani viděti v právní vědě vědu samostatnou. Právní věda označuje se obvykle jako část jiné, kausální vědy, a to sociologie. K tomuto, právní vědy ne právě důstojnému postavení, přispěla ovšem také specielní disciplina právní, tradovaná t. zv. historickoprávní školou, jež považovala právo pouze za produkt historického vývoje.

Jest přirozeno, že normativní theorie, vycházející z určitého filosofického názoru, setkává se s odporem těch theoretiků, kteří jsou jiného filosofického přesvědčení. Velkou většinou však panující věda právní se vážně nepokouší dokázati nesprávnost noetického východiska normativní theorie, nýbrž spokojuje se s námitkou, že normativní theorie — nehledíc k správnosti či nesprávnosti noetického základu — není s to, přispěti positivně k řešení základních problémů, jež právní vědu zaměstnávají.

Tato námitka je však nesprávná. Pravý opak je totiž pravdou: Panující věda právní sama je plna problémů nerozřešených a s jejího noetického hlediska neřešitelných, neboť nerozlišujíc jasně poznávací hlediska kausální a normativní, operuje oběma zároveň a poznatky její, získané současně oběma methodami, jsou spolu v logickém rozporu.

Naproti tomu normativní theorie, získávající své poznatky výlučně jednou methodou, rozřešila již celou řadu problémů (zahalených dosud v spleť neproniknutelných, synkreticky vytvořených dogmat) způsobem logicky naprosto bezvadným. Jenom jako příklad uvádím pojem právního řádu a práva, pojem státu a státní moci, subjektivního a objektivního práva, problém volného uvážení, právní moci, vlastnického práva, kausy právního jednání, právního poměru

a j. Zvláště však dlužno konstatovati, že normativní theorie neobmezuje se pouze na stránku kritickou, nýbrž že s úspěchem přikročila již k positivnímu budování soustavy poznatků, získaných vlastní methodou. Příkladem toho jest Kelsenův spis: Allgemeine Staatslehre.

Chci se pokusiti ukázati aspoň na jednom problému, jakým způsobem postupuje panující právní věda a jak normativní theorie při získávání svých poznatků a pojmů: a sice na problému, na němž, jak mám za to, zvláště jasně se objeví význam přesného rozlišení kausálního a normativního hlediska. Míním problém suverenity a s ním související konstrukci mezinárodního práva.

S problémem suverenity setkáváme se ve státovědě, při konstrukci pojmu státu a státní moci. Panující věda právní vymezuje pojem státu celou řadou definic; zpravidla však jím rozumí územní svaz lidí, nadaný původní mocí vládní. Dle této nauky skládá se stát ze tří základních prvků: území, lidu na něm usedlého a státní moci. Touto státní mocí rozumí nauka skutečnou reálně-psychickou moc, poznatelnou formou kausálního zákona. Za nejdůležitější attribut této moci státní označuje pak právní věda suverenitu, t. j. svrchovanost, a praví se, že suverenní je pouze nejvyšší moc, nepodléhající již žádné vyšší moci. Leč představa skutečné reálně-psychické nejvyšší moci ukazuje se hned při bližším nahlédnutí neudržitelnou, protože nejvyšší moc v tomto smyslu znamenala by tolik, co prima causa všeho dění. Tento logický rozpor velmi dobře si uvědomil Jellinek, který, vycházeje jinak z onoho pojmu státu a státní moci, o němž jsem se právě zmínil — tedy jako skutečnosti vnějšího světa — pokládá ve své Všeobecné státovědě za suverenitu „vlastnost státní moci, z níž plyne schopnost výlučného právního sebeurčení a sebevázanosti", a za suverenní státní moc pokládá takovou, jež není obmezována právně žádnou jinou mocí (l. c. st. 482). Avšak touto konstrukcí pojmu suverenity vyhýbá se Jellinek zmíněné logické chybě pouze zdánlivě, neboť se dopouští logického omylu sám. Jeho definice suverenity jest totiž přistřižena na t. zv. theorii o sebevázání státu. Tato theorie však sama o sobě jest již klamnou. Představuje si stát jako reálně psychickou skutečnost, jež si jaksi vytváří svůj vlastní právní řád a tomuto řádu se pak sama podrobuje. Tato dualistická konstrukce státu a práva pohybuje se však — nechce-

me-li již připustit nemožnost, poznávati vědecky současně stát s hlediska kausálního a s hlediska normativního — sama o sobě v t. zv. chybném kruhu. Než i kdybychom se na to neohlíželi a rozuměli Jellinkově konstrukci suverenity tak, že suverenita jest vlastností státní moci, nebýti obmezováno působením nějakého jiného právního řádu, a to působením ve sm. normativním (— tedy jeho platností —), pak jde zde opět o logicky nemožnou představu: totiž tu, že neobmezování státní moci (která je jistou kausálně-explikativní skutečností) platností nějakého právního řádu, jest vlastností této reálně-psychické skutečnosti. Neboť neodvoditelnost z jiného právního řádu jest představou typicky normativní a s tohoto stanoviska jest nemyslitelna představa státu a státní moci jakožto reálně-psychických skutečností.

K témuž logickému rozporu vede také učení panující nauky, dle něhož suverenita není podstatným znakem státní moci, a to prý proto, poněvadž „existují" také státy nesuverenní, spojené v jeden suverenní, t. zv. spolkový stát. Tyto nesuverenní státy jsou však dle panující nauky přece státy! Pak jest ovšem otázkou, co rozlišuje státy od svazů nestátních, jako obcí, provincií atd. A tu věda, na př. Jellinek, odpovídá, že rozlišujícím znakem jest „neodvoditelná, z vlastní moci a tudíž z vlastního práva plynoucí moc vládní", domnívajíc se, že tím je řečeno něco jiného, než pojmem suverenity. Táž úvaha jako před tím přesvědčí nás o klamnosti tohoto mínění: neboť máme-li si „neodvoditelnost vládní moci" vůbec nějak představiti, nemůžeme jí rozuměti neodvoditelnost ve smyslu kausálního zákona (což by byla představa první příčiny), nýbrž musíme jí rozuměti nedostatek vztahu k nějaké normě, k nějakému právnímu řádu. Tímto okamžikem však vystupujeme z roviny kausálního nazírání, z roviny zjevů skutečných, a nemáme již možnost představovati si „neodvoditelnost" jako vlastnost reálných skutečností. Panující nauka, snažíc se, zřejmě z jistých politických důvodů, konstruovati t. zv. spolkový stát jako souhrn suverenních států, a chtíc eliminovati pojem suverenity z okruhu svých poznatků o státní moci, nedochází k cíli. Příčinou toho jest, že nauka naráží na pojem suverenity, který má zcela určitý význam v okruhu normativního poznání, avšak svou kausálně-explikativní methodou marně se snaží význam jeho pochopiti.

Veškeré logické nesrovnalosti panující nauky však zmizejí, jakmile problém řešíme pod zorným úhlem normativní theorie. Normativní theorie, vědoma si zvláštních methodických předpokladů svého poznávání, nesnaží se, poněvadž ani nemůže, chápati stát jako fenomen reálního světa a státní moc jako reálně-psychickou skutečnost, a dochází k poznání, že „stát" jest pouhou juristickou konstrukcí, výrazem pro jednotu jistého komplexu právních norem, subjektem norem, jež nazýváme právními, anebo, za jistých předpokladů, právní řád sám ve své totalitě. A s téhož normativního stanoviska nelze poznávati žádnou moc, nýbrž toliko platnost neb neplatnost norem. Toliko norma může míti moc ve smyslu juristickém, totiž platnost. Pojem suverenity státu nebo státní moci redukuje se nám pak s hlediska normativního na pojem suverenního právního řádu, a to takového právního řádu, jenž je normativně dále neodvoditelný. Jinými slovy: suverenita není vlastnost reálných, kausálním zákonem poznatelných skutečností, nýbrž formálním principem normativního nazírání, a to principem důležitým, poněvadž nám dovoluje chápati určitý souhrn více norem jako součásti jednotného právního řádu.

Při tom uvědomuje si normativní theorie, že otázka, kdy a proč jest nějaký normový soubor suverenním, není více zodpověditelná s hlediska čistě normativního, nýbrž že může býti kladena a zodpovědena pouze se stanoviska psychologie neb sociologie, jako věd poznávajících kausálním zákonem. Zodpovědění této metanormativní otázky jest však pro právní vědu zcela irrelevantním.

Že však problém suverenity státu jest řešitelný jedině s tohoto normativního a žádného jiného hlediska, ukazuje se také na jiném problému, který s pojmem suverenity úzce souvisí, který právní vědu rovněž vysoce zajímá, jejž však panující věda marně se snaží rozřešiti: jde o konstrukci t. zv. mezinárodního práva.

Jest totiž pro právní vědu, zvláště panující doktrinu německou, příznačno, že jakkoli snaží se eliminovati suverenitu z pojmu státu, na druhé straně hájí suverenitu jako vlastnost státní moci se vší vervou při konstrukci t. zv. mezinárodního práva. Doktrina, nemohouc nebo nechtíc vystoupiti z nazírání kausálně explikativního a představujíc si stát jako faktum a státní moc jako re-

ální moc, domnívá se, že nepřizná-li státu suverenitu jako skutečnou, snad dokonce „nejvyšší“ moc, přestane stát býti státem v okruhu mezinárodního práva. Hájí proto nedůtklivě suverenitu jako pojmovou vlastnost státu, zároveň však snaží se nějak pochopiti postavení jeho v mezinárodním právu.

Theoretikové, kteří zůstávají důslední ve svých předpokladech suverenity jakožto skutečné moci státu (Lasson a j.), docházejí pak, což zajisté nás nepřekvapí, k úplnému odmítnutí možnosti, konstruovati nějaké mezinárodní právo. Představují si totiž nejen suverenitu, ale i mezinárodní právo jako skutečnou moc a nemohou mezi oběma nalézti žádného právního vztahu. Poměr mezi státy jeví se jim pouze jako „přírodní“ stav.

Východisko z této situace snaží se nalézti jiná část theoretiků, kteří, chtějíce zachovati jak suverenitu států, tak i konstruovati mezinárodní právo, tvrdí, že státy jsou podřízeny mezinárodnímu právnímu řádu, nikoli však nějaké nadřízené moci (Heilborn). Methodický synkretismus vede zde k takovému logickému rozporu, že není třeba, theorii tuto dále vyvraceti.

A je to zase jen methodologická neujasněnost, jež vede jiné theoretiky, kteří připouštějí mezinárodní právo, vycházejí však nicméně z předpokladu suverenity státu jako skutečné moci, k domnění, že problém mezinárodního práva jest rozřešen, považují-li mezinárodní právo a právo vnitrostátní za zcela rozdílné, platné právní řády. Neuvědomují si, že má-li býti vůbec možno mluviti o mezinárodním právu jako právu, nelze chápati současně dva normové soubory, neboť každé poznávání práva nutně předpokládá jediný právní řád. Důsledkem této neujasněnosti methodické připouštějí pak theoretikové možnost rozporu mezi právním řádem vnitrostátním a mezinárodním, aniž by pozorovali, že připuštěním této, vpravdě logické nemožnosti, zbavili se vůbec možnosti, chápati mezinárodní právo jako právo.

Jiná část theorie (tak Bluntschli, Heffter), která připouští pojmovou možnost mezinárodního práva jako právního řádu, normativně nadřazeného právu vnitrostátnímu, neopouští však nikterak předpoklad suverenity státu, rozvíjí nauku o t. zv. „přirozeném“, „nutném“ právu mezinárodním. Tvrdí totiž, že mezinárodní právo jsou jednak smlouvy mezi suverenními státy, že jest to

tedy právo uznávané právem vnitrostátním, zároveň však že jsou to normy, platné pro všechny státy bez ohledu na smlouvy nebo uznávání. Také tato theorie obsahuje však, podobně jako předchozí theorie, logický odpor: připouští totiž rekurs ke dvěma systémům normovým a musí tudíž také připustiti, že dojde ke konfliktu mezi oběma, takže norma „a“ bude platiti vedle normy „non a“.

Domnívá-li se pak opět jiná část theoretiků, že rozřešila uspokojivě problém mezinárodního práva, považuje-li mezinárodní právo pouze za smlouvy mezi suverenními, navzájem rovnocennými, koordinovanými státy, jest to teprve omyl. Neboť mluviti o smlouvě mezi koordinovanými a zároveň suverenními subjekty je logicky nemožno. Představa koordinovanosti v právu totiž nutně předpokládá vztah k nějaké a to vyšší normě. S tím ovšem nikterak se nesrovnává představa nauky o suverenitě koordinovaných subjektů, a jestliže panující nauka od tohoto předpokladu nechce ustoupiti, poněvadž v něm vidí reálnou moc států, pak si prostě neuvědomuje logickou nemožnost své konstrukce.

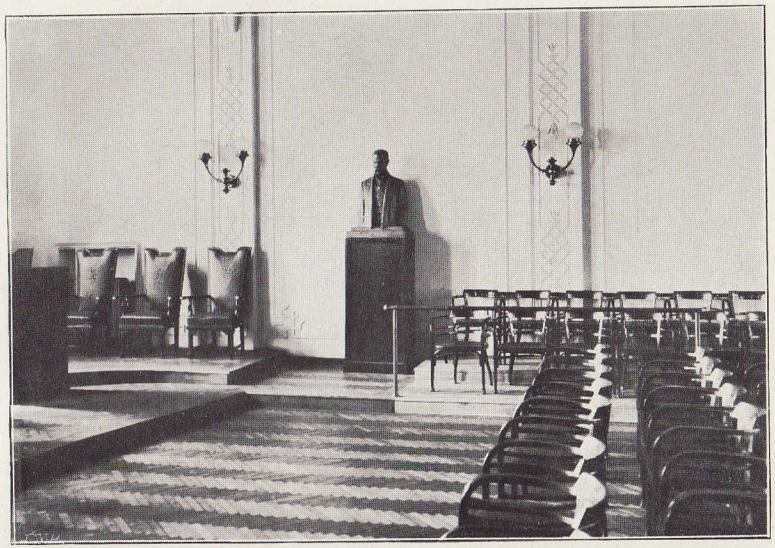
Než není zde možno sledovati do důsledků všechny konstrukce a rozpory, do nichž se nauka dostává, snažíc se nalézti vztah mezi suverenitou státu a mezinárodním právem. Všeobecně lze však říci, že všechny její konstrukce tříští se o základnu, z níž nauka nutně domnívá se vycházeti: totiž o suverenitu, pojatou jako skutečnou moc státu. Takovýto pojem suverenity jest však pojmem politickým, jímž zvláště v dobách absolutních monarchií odůvodňována byla neobmezenost moci panovníkovy. A i když nauka již dochází k poznání, že suverenita jako moc nepřísluší panovníkovi, nýbrž státu, neuvědomuje si přece, že suverenita státu v tomto smyslu jest sice politicky zcela pochopitelným postulátem, že však jí nelze odůvodňovati žádné poznatky právní.

Normativní theorie naproti tomu, jakožto ryzí nauka právní, jest si dobře vědoma, že moc jako reálně-psychická skutečnost nemá místa v okruhu normativního poznávání a stohoto svého, metodicky immanentního, stanoviska řeší také pro panující nauku tak záhadný problém mezinárodního práva. Vychází ze základního poznatku, že má-li býti možno pochopiti vzájemný vztah mezi právem vnitrostátním a právem mezinárodním,

jest to možné jenom na společné normativní základně, t. zn. uvnitř jediného právního řádu. Tak dochází k poznání dvou zásadně možných noeticko-theoretických konstrukcí: primátu vnitrostátního právního řádu a primátu mezinárodního práva. Noetický význam obou těchto konstrukcí je ten, že nejde zde o vyhledávání nějakých skutečných mocenských vztahů mezi státy jako skutečnostmi vnějšího světa, nýbrž o poznání logicky možných vztahů mezi dvěma komplexy právních norem. Obojí naznačené východisko, jak primát vnitrostátního práva, tak primát práva mezinárodního, dovolují konstruovati logicky bezvadně i normy vnitrostátního, i mezinárodního práva současně jako normy jednoho a téhož normového souboru a tedy jako normy právní, což, jak jsem byl ukázal, dosavadní nauce se nepodařilo.

Vycházíme-li z předpokladu primátu vnitrostátního práva, pak jeví se nám mezinárodní právo jako soubor norem, odvozujících svou platnost od nejvyšší, a dále ovšem normativně neodvoditelné, ústavní normy vnitrostátního práva. Vycházíme-li však z předpokladu primátu mezinárodního práva, pak odvozují právní řády jednotlivých států svou platnost normativně z mezinárodního právního řádu, takže nejsou pak suverenními ve smyslu normativním, nýbrž pouze dílčími normovými soubory, podřazenými v stejném stupni nejvyššímu a jedině suverennímu mezinárodnímu právnímu řádu.

Pro kterou z obou normativních konstrukcí se při poznávání práva rozhodneme, to není již otázkou immanentně-právní. Neboť poznávání práva předpokládá vždy jen logicky jednotný soubor norem, při čemž východisko může býti zcela libovolné. Je zde pouze jistý princip ekonomie každého poznávání, jenž vede k tomu, že za vědecky relevantní pokládá se jen takový normový soubor, který má ve světě skutečném také motivační funkci. S tohoto, ovšem metajuristického, stanoviska lze říci, že vědecké poznávání práva bude se díti dosud za předpokladu primátu právního řádu vnitrostátního.

Václav Mach: T. G. MASARYK. (Bronz — pohled III., v aule).

Ph. Dr. Julius Heidenreich:

JAN TOMÁŠ KUŽNÍK, ZAPOMENUTÝ BÁSNÍK STARÉ HANÉ

(Příspěvek k dějinám české literatury doby tereziánské.)

(Přednáška, proslovená při slavnostní promoci v universitní aule dne 27. června 1927.)

Vaše Magnificence pane rektore, slavný senáte akademický, veleváženě shromáždění!

Byl to trojí důvod, jenž mě přiměl k tomu, že jsem si zvolil za téma své promoční přednášky výklad o Janu Tomáši Kužníkovi, zapomenutém básníku staré Hané: předně společný původ a povinnost krajanská, zbarvená lehkým příchutí lokálního patriotismu, dále vědomí, že neprávem opomíjený veršovec je zajímavým a zpestřujícím doplňkem nejméně prozkoumaného období starší české literatury, a konečně zvláštní příležitost dnešní chvíle.

O hanáckém básníkovi Janu Kužníkovi vědělo se dosud velmi málo; v souborných dějinách českého písemnictví nenajdeme o něm téměř zmínky a několik málo roztroušených poznámek a článků na různých místech zapadlo takřka bez povšimnutí. Sbírku jeho devíti písní otiskl na počátku minulého století Tomáš Fryčaj v Muze Moravské r. 1813 s předmluvou a sporými zprávami o básníkovi; teprve počátkem tohoto věku povšiml si Kužníka jako prvního hanáckého písničkáře Jan Kabelík při zprávě o Muze Moravské v Lidové čítance moravské. Pojednávaje pak v Českém lidu 1907 o národopisné mapě Hané, chované v přerovském museu a hlásící se svým původem na Kojetsko, uvedl v zajímavou souvislost s touto starou mapou jméno Kužníkovo a pokusil se zcela stručně zasaditi Kužníka do dobového rámce a prostředí. K poznání Kužníka po stránce hudební snažil se přispěti velmi podstatně Emil Axman ve svém Příspěvku k dějinám české hudby XVIII. stol., průkopnické studii Moravské opery ve stol. XVIII. (z r. 1912). Kužníkem pak ještě zvláště se zabýval v Hudebním sborníku 1913 a ocenil tu pronikavě a všestranně Kužníka jako hudebního skladatele; zda právem, ukáži později. V úvodní kapitolce poukázal i na jeho značný význam literární a ne bez porozumění nadhodil, jak zajímavé by bylo posouditi Kužníka se stanoviska národopisného a literárně historického. Ušel asi jeho pozornosti zmíněný už národopisný článek Kabelíkův v Českém lidu. Ale v nepřímé vybídce k literárním dějepiscům měl pravdu. Dovolte, abych se pokusil tento dluh zapomenutému hanáckému básníkovi aspoň v nejhrubších rysech splatiti.

Prohlížeje před čtyřmi lety o prázdninách městský archiv u nás v Kojetíně, přišel jsem na rukopisný svazeček básní, nadepsaný: „Kužníkovy písně hanácké. F. A. Gardavský." Domníval jsem se s počátku, že jsem učinil

movitostí, neboť kupuje r. 1779 stodolu „V drahách" a menší polnosti u Kojetína v úhrnné ceně 333 zlatých, jak patrno z obecních zápisů. Dětmi toto druhé Kužníkovo manželství požehnáno nebylo; není o nich aspoň v kojetské matrice zmínky a shoduje se to také s pokročilým věkem obou manželů. Žili spolu 13 let až do smrti Kužníkovy. Dne 13. dubna 1786, zaopatřen byv od P. Ant. Dvořáka svátostmi umírajících, zemřel kojetínský „Schulmann" Thomas Kužník chorobou plicní v 70. roce věku. Jeho žena jej přežila o šest let, skonavši ve stáří 68 let r. 1792 na vodnatelnost.

Ještě o jedné věci třeba se při životopise Kužníkově zmíniti: jest to jeho křestní jméno: ve většině záznamů psáno je totiž T o m á š Kužník, ačkoliv básník a skladatel Kužník jmenován jest vždy J a n e m. Že tu nejde o dvě různé osoby, jak by se snad mohlo mysliti, ukazuje neklamně zápis o smrti paní Kužníkové, kde se říká: „Helena Kužník, nach dem J o h a n n Kužník, hiesigen Schulmeister Witwe," ačkoliv na př. při svatbě byl jmenován Kužník T o m á š. Záměna osob je tu vyloučena, jak svědčí ostatně i spolehlivý údaj Fryčajův. Měl tedy asi Kužník dvě křestní jména, jak bývalo dosti obvyklé (tak na př. i vzpomenutý J a n K a r e l Kužník), a užívalo se obou. V občanském životě bylo asi běžnější jméno Tomáš, v literatuře byl známější jako J a n K u ž n í k. Postavil jsem proto po zásluze obě jména vedle sebe, literární napřed, občanské potom.

Takový je stručný výsledek mého pátrání po životních osudech kojetského rektora Jana Tomáše Kužníka.*) Svým životem, ztráveným v klidu na Hané bez velikých převratů a význačnějších změn, nebyl nijak zvláště zajímavý. Ale přece zasluhuje, aby byl zachráněn před propastí nepaměti, poněvadž i on podle slov básníkových „pěstoval své vlasti jednu růži, jeden štěp". A jeho zásluha je tím větší, že tak činil v době, kdy jiní mlčeli, v době, jež bývá ne bez důvodu nazývána dobou temna.

Jan Tomáš Kužník byl především básníkem-veršovcem. Emil Axman se pokusil vyložiti Kužníka také jako význačného hudebního skladatele, připsav mu libreto k operetě „Veritas exulans cogente Mundo et Politica" a pak řadu skladeb (symfonií, menuettů, kvartet, sextet a j.), jež našel s jeho jménem v arcibiskupské knihovně v Kroměříži. Ale nevím, zda se tu Axman nedopustil základní chyby a nezaměnil na-

*) Obšírněji a podrobněji zpracuji životopis Kužníkův i s nově shledanými daty pro Časopis Matice Moravské.

šeho hanáckého veršovce s jiným Janem Kužníkem, mladším, rodákem napajedelským, o němž už byla řeč. Lze tak souditi z toho, že na operetě je autor libreta podepsán *P.* Kužník (Pater K.?), v orchestrálních jeho skladbách pak zřejmě vyniká vliv Haydnův, který by byl mohl působiti na staršího Kužníka až od let šedesátých, kdy se počala šířiti sláva rakouského komponisty, t. j. na sklonku Kužníkova života.

Pro nás má však význam Kužník jako veršovec, hanácký básník. Jest si třeba předem uvědomiti, jaká to byla doba, v níž Kužník žil. Narodil se r. 1716, t. j. byl o rok starší než Marie Terezie. A zemřel r. 1786, t. j. přežil tuto velkou panovnici pouze o šest let. Byl tedy jejím vrstevníkem a celá jeho činnost, stejně jako jeho život, patřily době tereziánské. Měl-li duši vnímavější nežli ostatní jeho současníci a měl-li dar básníků, zachycovati a vyjadřovati city a myšlenky své doby a svého okolí, muselo se v jeho skladbách obraziti aspoň v hlavních rysech vše, co se okolo něho dálo. A Kužník d o v e d l vysloviti věrně a výrazně náladu své doby a svých krajanů. Nebyl bohužel dosti literárně vzdělán a jeho vkus nebyl dosti vytříben. Kroměřížské tři třídy piaristického gymnasia mu tu nemohly poskytnouti mnoho a tak byl odkázán na to, co mu bylo nejbližší a z čeho sám vyrostl: lidové podání a lidová píseň byly ony základy, na nichž mohl budovati a z nichž mohl tvořiti. V jejich duchu básnil a lidovým vtipem — tím nesmrtelným hanáckým úsměškem — kořenil téměř všecky své sloky. Z nedostatku umělé literární tradice a úzkým proniknutím k lidovému způsobu vyjadřování vytvořil svérázný typ prostonárodního veršovce, jakého nebylo v české literatuře předtím a jejž by bylo lze pro přirozenou nenucenost kmenového uvědomění těžko najíti potom. Pro něho bylo všecko pole slovesného tvoření doposud takřka tabula rasa, nepopsaná deska, na niž mohl začíti psáti kdokoliv a jakkoliv. Proto skládá své verše v rodném svém dialektě, přes to, že tu a tam jej mate nějaký spisovný tvar, poznaný asi v modlitebních knížkách. Ba snaží se odloučit se co nejvíce od domněle spisovného jazyka a napodobiti domněle pravou hanáčtinu, jak ji poznal ve vesnicích na severozápad od svého rodiště a působiště, na Hané v okolí Vyškova, Prostějova a Olomouce. Zřejmě ji však neumí a dopouští se hrubých chyb v hláskosloví, ačli je nemáme přičísti na vrub vydavateli jeho básní, Tomáši Fryčajovi, který je asi po této stránce tu a tam velmi nešťastně

upravoval.*) — Maně si tu připomínáme nejprvnější počátky ukrajinské literatury, jež podobně vyrůstá — ovšem značně později z lidových kořenů bez možnosti opříti se o slovesnou minulost nebo vhodný vzor.

Tři věci zajímaly Kužníka zvláště intensivně a jim věnoval nejvíce pozornosti: život prostého lidu, z něhož sám vyšel a k němuž patřil, jehož zvyky a zlozvyky, radosti i útrapy znal; dále pruské vpády na Moravu a do zemí českých za válek o dědictví rakouské, jež Kužník prožíval jako mladý muž 25letý až 40letý; a konečně vědomí hanácké kmenové odlišnosti a povznesená pýcha rodová. Podle tohoto trojího zájmu můžeme rozděliti všecku jeho básnickou činnost.

Život venkovského lidu v 18. století poskytuje smutný obraz bídy a úpadku. Netřeba líčiti sociální poměry za roboty před vydáním robotních patentů a před reformami josefinskými. Jsou to věci s dostatek známé i odjinud.**) A na Hané bylo stejně těžko prostému sedlákovi jako jinde, jenže tu ještě tím více vystupoval do popředí křiklavý rozpor mezi tím, co jest, a tím, co by při neobyčejné úrodnosti krajiny mohlo býti. Lze se diviti, že za takových okolností opravdu z hloubky duše vytryskl hanáckému robotníkovi tklivý povzdech:

Ach! kdož mně dá, kdo dá slze,***)
Bech hoplakal, co mne mrze —
Moj(!) ževot je močedlnické,
Celé rok nám psi dni decke:
Néni člověka na světě,
Be hověřil mé trampotě.
Ho mně nóza bidu plodi,
Chodoba v paruce chodi.
Nenajim se, nevespim se,
Ošklobané nachodim se.
Já so sic boži stvořeni,
Šak od svého narozeni
O dobrotě nevim podnes:
So to homplované co pes.
Na tisice slz velejo,
Dež svuj ževot rozpakujo,
A to hneď od malečkosti:
Ach! Kdož mně dá slze dosti?!

*) Fryčaj se k tomu sám přiznává (srov. Muza Mor. 1813, str. 402 n.), jak jsem mohl teprve dodatečně zjistiti.

**) Srov. Kamil Krofta, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě. (Nákl. vlastním. Praha 1919.)

***) Text podávám podle Muzy Moravské 1813, většinou i s chybami hláskoslovnými; tu a tam však přiblíženo skutečné výslovnosti.

Cítíme odsud onu hroznou bídu zdeptaného člověka, nenalézajícího nikde záštity a vydaného na pospas nepřízni osudu?! „Já jsem sice boží stvoření, avšak nakládají se mnou hůře nežli s němou tváří. Prožívám přímo život mučedníka, a přec mi na širém světě nikdo nerozumí, nikdo nevěří. Chtěl bych plakati nad sebou samým, ale nemám už na celé hoře a moře útrap dosti slz.“ — To nemluvil kojetský rektor Kužník, to byl hlas tisíců a tisíců uražených a ponížených, hladových a odstrčených. Formálně neumělý veršovec tušil, že se lze povznésti na výšiny ducha, kdy básník stává se jazykem svého národa a kdy se v jeho duši sráží a znásobňuje bolest a příkoří tisíců. Nelze s tímto prostým rýmováním srovnávati vrcholy světové poesie, na něž vystoupil o mnoho později Goethe ve Faustu nebo Polák Mickiewicz v Dziadech, ale nelze také nepřiznati, že Kužník byl tu na cestě k naprostému odosobnění a duchovnímu splynutí s celkem. Jeho výrazové prostředky byly arci příliš jednoduché a lidově primitivní, aby byly mohly plně pojmouti a zobraziti hloubku citu a utrpení.

Ale ne vždycky dovedl Kužník udržeti stejně vážný tón, přecházející až v touhu po pláči, jenž srdci ulehčuje. Obyčejně potlačuje slzy a zastírá bolest lidově drsným humorem, jsa i v tom bližší svým krajanům. Je v tom cosi z Havlíčkovského odhodlání: „Vtisknul jsem si poděbradku silně do čela, aby se těm policajtům slza nezablyštěla.“ Poslyšme, jak líčí život prostého Hanáka od narození až do smrti:

„Dokáď sem bel maly ditě, to nepamatujo.
Šak že sem se hlavně neměl, to se dovtipujo.
Podmásli belo my supe,
Na peci belo kanape.
Plany hroške a tvaružke v cumlo mě dávale,
Na potirce neb na trnce mě kolibávale.
Páté rok mě na pohunka promovirovale.
Tak jako pláščem štodenta měchem mě hopásale,
Dale mě misto rafike
Naši tata bič do roke
A na pole misto škole s koňma mě poslale,
A ho jedné plané hroške kost mě projednale.
Dež sem béval tem pohunkem, co sem všecko vestál,
Bela be celá kroneka, debech to sám zepsal.
Pod šerym nebem lihati,
Na přival, horko nedbati,
Vodo noseť, se chrtóseť, nechať se bič pásem

Od hotaŕa, hospodáŕa, deť to néni špásem.
Dež mě te homanyóra pohunske smrděle,
Do vešich škol za pacholka tata mě pomohle.
Že so pánem, sem si meslel,
Dež sem oral nebo zrno sel;
Sečko řezať, dřivi róbať a deň po dňo mlátiť,
Mosel sem cezimo dělať a bedrama klátiť.
Pomeslel sem já si v srco: Nebodeš te slóžeť,
Bodeš hleděť svem pánem beť, rači se hoženiť.
Šak sem sobě vebral dobře :
Vlezl sem z blata do lože.
To sem trefil, to sem chetil, kyž sem rač tak zostal,
Měl-le sem spiš jedno nózo, tož sem včil dvě dostal.
Ach, nehověři to žáden, co je se hoženiť,
Zvlášč ten, keré nemá žene, darmo je mo mloviť.
Na dva krke se starati,
A jakž, dež só k temo děti!
Khomšt je žev beť, je obživiť, je se co oháněť!
A kdež só teprv inši mozole, debech měl veprávěť!
Na roboto, be palece letěle, mosim jiť,
Dáňko, tó mě nehodposti, abech jo měl kde vziť.
Vemlátim-le tó měřico,
Bech hotržel za ňo neco,
Jož ho bráne na vše strane čeká na mě konzoch,
Ešle nemám, peněz nedám, abech veslik kožoch.
Ale nic je to, nic je všecko, rád bech dáňko platil
Z obilička konzomovi, aj k robotě chodil,
Debe jedna věc nebela,
Na srco mě neležela.
Sekócya — to je zmija! To je mrcha papir,
Debech měl moc, vekázal bech dnes ji v pekle kvartyr
Sekócya ti nevěři, abes krvjó chrkal,
Bere okna, bere dveři, jakbe větr fókal.
Habe děti jak křečele,
Na cely hrdlo břeščele,
Přec peřine bere v zimě tak jakobe pálel;
Debech jenom jedenkráť směl, což bech jo hopálel!

Tak se sóžim, tak se hožbim na té pěkné Haně,
Ve dně v noce hořekujo, nikdo nedbá na mně.
Vepijo-le máz pivečka,
Každé křeči: To je bečka!
A Hanáka, neboráka, jenž ževi měščáka,
Že pré je nemrava velké, má za loderáka.

Toto só hle te přičine, kteréžto mě mrzé,
Pro te mrcha trampotine mosim veliť slze.
Ešče mimo teho všeho
Přidává bolestě mnoho,
Že hótrpnosť, žádná litosť nad Hanáčkem néni.
K temo všemo abe šelmó bel od narozeni.

Ach, smotné ževot Haňáka v doběném kožocho,
Né decke on plno bochet má schovaném v břocho.
Němec, ten si ho nevšimá,
Mám sám čerta za hošima.
Dež Hanáček neboráček svó dušo vepusti,
Leťa do nebe jak ptáček, aj Němco hodpusti."

Není bohužel možno zabývati se zde podrobnějším rozborem této básně. Ale chtěl bych upozorniti aspoň na některé věci: Tato skladba je důležitá předně pro životopis básníkův; není zajisté pochyby, že velmi mnoho vypověděl tu básník z vlastní zkušenosti: tak líčení dětství a mládí hanáckého hocha je asi reminiscencí na vlastní mládí, kdy se malý Tomáš „hlavně neměl". Také vtipné přirovnání postupu v hodnostech k životu studentskému — „promovirování" na pohůnka, přechod z nižších škol (humaniora) do vyšších (za pacholka) atd. — je bezpečným potvrzením, že Kužník život studentský znal a že je pravdivý jeho výrok o studiích v Kroměříži. Za to jeho naříkání na ženitbu není asi zcela zažité a je to spíše locus communis, hojný i jinde. Báseň je dále důležitá proto, že podává názor selského lidu na tehdejší hospodářské a sociální poměry: robota, daně, konsumy a neúprosné exekuce — to byli nejtěžší příživníci rolnického venkova nejenom na Hané, ale ve všech zemích. A konečně je významné vědomí sociálního i národního osamocení hanáckého sedláka: Hanák, který živí město, nenajde nikde slitování, ale spíše jen ústrk a posměch. Nejméně pomoci se může nadíti od německého panstva: to si ho nevšímá, starajíc se jen o svůj prospěch. Zajímavá je představa Němce s čertem za ušima: blíží se toto lidové pojetí hanácké k názoru jiných slovanských národů, kteří si v této době představovali čerta jako Němce s fráčkem?

Příznačné je i smířlivé zakončení básně: dokazuje hanáckou nerevolučnost a flegmaticky dobromyslnou resignovanost Hanáků.

Kužník znal dokonale dobré i špatné vlastnosti svého kmene. Věděl, že pořádný Hanák si rád dobře pojí a popije a že se nerad zbytečně namáhá. Také to mu zavdalo podnět

k několika básním, z nichž nejznámější je ona, jež se dodnes na Hané zpívá:

„Za horama svitá, bode brzo deň,
Jora kóká s pece, mosí s koňma ven."

Nebudu jí reprodukovati, stejně jako pomlčím o těch, kde si Kužník béře na mušku hanáckou lenost a nestřídmost. Nevybíraje tu často výrazů, vystihuje dobře povahu svých krajanů. Avšak nikde se tu nestaví nad lid, nýbrž vedle lidu, jak správně postřehl proti Fryčajovi Axman.*) Pročteme-li si tyto Kužníkovy básně, nabudeme dosti jasné a úplné představy o všedním životě tehdejší Hané.

Avšak nebyla to jen robota a neutěšené poměry hospodářské, jež prostého českého člověka tehdy rmoutily. K vlastním útrapám přicházela pohroma ještě z vnějška: král Fridrich pruský, chtěje urvati co nejvíce ze zemí rakouských, ohrožoval stále mír a jeho vojska pustošila naše země. Také o tom zpíval kojetský veršovec:

„Z hlobokosti mé těžkosti
sobě lamentojo!
A na kloka Brandeborka
Ve dně v noce klejo..."

začínala se jedna báseň, a jiná naříkala:

„Dotkla se nás roka Páně skrze prajsky vojáke,
Dopuščeni vule Boži přešlo na nás, Hanáke!
Že sme trpěť, mnoho snášeť od tech šelem mosele —
Ve dně v noce bez přestáni
Hrozny štraficirováni,
Ba aj biti zme bele.

Néni města ani mista, kde be Brandebork nebel,
Krom slavnyho Brna města a Špimberko, všode bel;
Věděl on dobře, že je tam hodatné hrdina Roth,
Zdaleka město vehébal,
Okolo se palečkoval —
Řka: Der do ist schwere Noth."

Nejlépe prý se líbilo Brandeburkům na Hané, a tu také nejvíce řádili. Kdo jim nechtěl býti po vůli, toho prý sebrali a odvedli „do Slezska neb do Berlína, do té země prokleté". S rozhořčením obrací se pak básník proti samému Fridrichovi:

*) Srov. E. Axman, Jan Kužník. (Hudební Sborník I, 1913, str. 182.)

„Chtěls beť drohém Alexandrem, bode z tebe černé čert,
S Loceperem nekde v pekle bodeš mivat pěkné žert."
A dále:

„Sleboje ti náš Jozífek, maličké panáček,
Neznáš-le ho, povim já ti, Tereščin senáček,
Velko-královne oherské, české a i hanácké,
Ten ti smeje s krko špino,
Ten tobě zaspivá jinó,
Te holoto prajské."

A nakonec básník slibuje, že všichni Hanáci do jednoho půjdou na pomoc se švancary, kosami, vidlemi a kopáči, aby s pomocí Boží uchránili Hanou od Prušáků.

Báseň, zajímavá nejenom svým hanáckým vlastenectvím, ale i dětinnou odevzdaností „hanácké královně" Marii Terezii a upřímnou láskou a důvěrou k mladičkému arciknížeti Josefovi, potomnímu císaři. Z událostí v básni připomínaných — jako obrana Brna a Špilberku „udatným hrdinou Rothem" v r. 1742 nebo zapálení skladiště ve Vyškově — lze také snadno určiti vznik básně: vztahuje se k událostem r. 1742, kdy bylo Kužníkovi 26 let a kdy na něho válečné události jistě hluboce působily a rozněcovaly jeho bojovnost.

Ale ne vždycky měl Hanák proti Brandeburkům tolik odvahy. Často se dostal do úzkých a pak mu bylo prožíti mnohou hořkou chvilku. Také o tom dovede Kužník pěkně zazpívati:

1. „Jak so žev, nezapomeno,
Jak se tehdá se mnó dělo:
Prajské hosar s dragónem
Povidale, že sem béval špěhónem, ach, špěhónem.

2. Vzale mě na hexamente:
Pověz, pověz, kakramente,
Flochter Hanák, schwere Not!
A já decke, sepna roce: Leber Gott! Ach, Leber Gott!

3. Klanico od voza vzale,
Tře dvacítke ran mě dale,
Tře dvacítke a deset,
a potom mě taky chtěle hoběset, ach, hoběset!

4. Já nepškna, ruženec lóskám,
„Veslyš! Veslyš!" smotně šoškám
K Bohu mymo v té době:
„A te, svaté Krocefósko, pros za mne, ach, pros za mne!"

Právem vzbuzuje dnes bezděčná komika básně veselost, ale bylo třeba velmi mnoho přetrpěti a dožadovati se pomoci Ukřižovaného (t. j. sv. Krocefóska od krucifixus), nežli se slzy změnily v smích.

Pruskými válkami se utužilo a posílilo i kmenové sebevědomí a odpor proti všemu cizáctví. Hanák se úžeji přimyká k rodné půdě, srůstá s ní a vytváří si legendu o požehnané Hané, zemi zaslíbené. Krásný výraz dal této myšlence Jan Tomáš Kužník ve své nejzralejší básni, velebící Hanou a odmítající všecko cizí.

Už pathetický úvod básně povzbuzuje posluchačstvo k větší pozornosti a napíná zvědavost:

„Slešte! Meredeano clarios ostendam sole,
Že sem v Kroměřižo veštoderoval tře škole.
K větší cti a slávě naši svaté Hané,
Začno teda ve jméno Páně."

A nyní nasazuje slavnostní tón kmenového hlasatele a proroka:

„Hana slavná je krajena nade všecke krajene,
Só tam města a městečka a hodny dědine.
Hana nová Palesténa, Morava je Jordan,
Kroměřiž je Jerozalém, Veškov Selo, Dub Dan.
Pravi sme Hezraeliti, me, všeci Hanáce,
Všecke všode cizozemce só jen špiteráce."

Představiv takto sebe a svou rodnou zem, vypočítává všecky cizí národy, které zná, a na každém nachází nějakou vadu: jeden má nevýhodnou polohu, jiný šetří na kalhotech, ale látkou na kabátě zbytečně plýtvá, jiný se směšně obléká, třetí a čtvrtý je nenechavý, pátý obtěžuje žebrotou, jiný je nestřídmý atd. Než poslechněme již básníka samého:

„Slezské led od Brandeburka toze bévá sóžen,
Přilódil se co pes k masu: bel ho tam čert dložen.
Čech, ten de na hospodářstvo: nosi hózky gatě.
Šestatřicet kop má faldu v zelenym kabátě.
Němec chodí v pantalóře, mesli, že je cose:
Nám Hanákom be rád bréle hověsel na nose.
Francóz mrzák peceválek chtěl i Hanó vládnót,
Dež ich dosť do Pisku padlo, mosel serke táhnót.
Špaňhel nosi taško vzado; mesli, že mo svědči:
Já bech mo jo na nos přešil, bel be blázen větši.
Vlach, ten mece po komině, jako čert vyhléži.
Šelma člověk, opatrně schová, kde co leži.

Lenoch Rakošan se práce co čert kříža boji;
Dež mu řekneš: Von der Weškov. No, wos est den?
Stoji.
Ohři chránijó Moravu, hodatní vojáce.
V izbách směle bajte beró, só švarni jonáce.
Poláce só jen toláce: s nedvědama chodí.
Vehnala je z domo bida, trojnik z kapse lódí.
Moškvani pak kocolenko jako vodo pijó.
Nažera se jako svině, hodatně se bijó."

Proti všem těmto skutečným i domnělým cizincům — špiterákům staví s pýchou Hanáky, národ vyvolený:

„Ale me sme me, Hanáce, ževime se švarně,
Tož pravi Hezraeliti slojeme nemarně.
Přiď teda a jož nemeške, cokrové panáčko,
Jakobovi přeslibené ve snách Mesiáško!
Me sme tvuj led vevolené, keré máš vekópiť.
Neneché od Brandeborka Palesténo lópiť!
Ve Veškově na rathózo bode tvoje bedlo,
Kaša s cokrem, bochte s medem bode tvoje jidlo.
Dva koně tobě zjednáme čerstvy jako laně,
Abes mohl cvaló, cvaló trmáceť po Haně!"

Bylo by tu třeba ještě na leccos podrobně upozorniti, ale nedostává se mi bohužel dosti času. Z historické narážky o porážce Francouzů u Písku 1742 vidíme, že báseň vznikla někdy počátkem let čtyřicátých, kdy událost byla ještě v dobré paměti. Jinak vystupují tu zástupcové různých národů, jak je mohl poznati hanácký rektor za pohnutých dob válečných z vlastní zkušenosti. Ponejvíce jsou tu vojáci: tak Francouzi, Španělé, Rakušané, Uhři, Rusové. Čechy z království a Němce znal z osobních styků, z Italie k nám přicházeli ponejvíce kominíci, málo poctiví a spolehliví.*) Poláky znal jen jako chudé medvědáře. Viděti, že o žádném z těchto národů neměl zvláštních vědomostí knižních, ale že dovedl brzy uhodnouti — ovšem jen podle známek čistě vnějších —, co v kom je. Světový rozhled a vzdělání bylo tu z části nahrazováno bystrým pozorovacím talentem. Seřaděni jsou tu jednotliví národové dosti pravidelně v okruhu okolo Moravy, od Slezska počínaje směrem na západ přes

*) Že byli Vlaši v Evropě proslulí jako kominíci už odedávna, svědčí na př. i latinská komedie Němce Nikodéma Frischlina »Julius redivivus« (1572—84), kde také vystupuje směšná figurka vlašského kominíka jako typického představitele svého národa.

Čechy, Němce, Francouze, Španěly, Vlachy a Rakušany až po Uhry, Poláky a Rusy.

Zajímavá je tu zvláště idea mesiášská: Haná je země zaslíbená a Hanáci, vyvolený národ nového věku, mají býti vykoupeni od útisku pruského i od běd roboty. Kdo však bude oním Mesiášem, k jehož přivítání se chystá Haná se všemi poctami a nejlepšími dary? Měl to snad býti císař Josef II., tehdy ještě opravdu „cukrové panáček"? Či byl tu ohlas pověsti o králi Ječmínkovi, jak je v nové době zachytil Jirásek v „Starých pověstech českých"? Na tuto otázku nemáme prozatím odpovědi, stejně jako nevíme, kde tato idea hanáckého messianismu vznikla. Snad je jejím původcem sám Kužník, snad jenom vyjádřil to, co viselo tehdy ve vzduchu a co by bylo lze označiti jako všeobecnou náladu doby. Část jeho básně se však tuším udržela podnes a žije jako okřídlené slovo hanáckého sebevědomí; myslím totiž heslo: M e s m e m e! (U Kužníka v souvislosti: „A l e m e s m e m e, H a n á c e!") Není pochyby, že tu právě jsme u kořenů hanáckého uvědomění, a Kužníka můžeme nazvati plným právem pěvcem tohoto kmenového vlastenectví, básníkem staré Hané.

Chtěli-li bychom jej nyní zařaditi do celkového národně kulturního a literárního vývoje českého, vynoří se nám nejdříve otázka: Jak to, že v kraji Blahoslavově mohl se po dvou stech letech naroditi a básniti Kužník? To jest: co jest příčinou toho, že dva lidé z téže krajiny mohli míti zcela odlišný vztah k národnímu celku? Tam hlasatel velké národní jednoty, spisovatel epochální gramatiky jazyka českého, dobrý znalec cizích národů a upřímný milovník Slovanstva, zde básník kmenového separatismu a dialektický novotář, třebas při tom vybavený bystrým darem pozorovatelským a prodšený opravdovou a velkou láskou ke svému lidu. Tu se objevuje onen rozdíl dvou věků a dvou různých dob: tam česká reformace, zde protireformace s ničením českých knih. Kužník vyrůstal bez národní tradice dějinné a literární, na úhoru, jejž mu bylo teprve vzdělávati. Proto začínal od počátku, přihlíže jen k potřebám nejbližšího okolí. Kdož ví, zda by se tento kmenový separatismus hanácký nebyl časem vyvíjel po týchž cestách, jimiž šla o něco později odluka slovenská, kdyby se mu nebyla zavčas postavila pevná hráz národní jednoty?!

Počátky tu byly jistě. Nedostatek Kužníkovy spojitosti s minulostí vystoupí tu tím více, srovnáme-li jej s jiným jménem starší české literatury: Františkem Vavákem. Milčický rychtář byl arci o celou generaci mladší, takže by byl mohl býti věkově Kužníkovým synem. Ale osvícený písmák milčický, vzdělaný četbou Kroniky Hájkovy a Poselkyně Beckovského, cítí stále svou souvislost s velkou národní minulostí a pozoruje všecky události pod úhlem dějinného vývoje. Morava jest mu sice už také téměř cizinou, ale žárlivě hájí nedílnost českého království a horuje pro obrodu českého jazyka. Tak stojí tento český sedlák-samouk v ohledu národním vlastně mnohem výše nežli hanácký rektor, arciť také jen skrovného školního vzdělání. Protireformace tu měla tedy na různých místech vliv různý; její nepřímou vinou však je, že nedala všude dosti možnosti poznati národní minulost, napomáhajíc tak tvoření menších celků a vznikání kmenového separatismu.

A právě Jan Tomáš Kužník je zajímavým dokladem básníka své doby, doby tereziánské, jež znamená jinak v české literatuře temno. Tam u nás, v malém hanáckém městě Kojetíně, žil v této době snad po čtyřicet let nadaný hanácký básník a písničkář, žalující na sociální i národnostní útlak svého lidu, brojící proti pruskému vetřelci-nepříteli a s pýchou hlásající slávu svého rodu. Nezasluhuje, aby byl naší dobou zapomínán či přezírán, a myslím, že konám jen svoji povinnost, přihlašuji-li dnes Jana Tomáše Kužníka, kojetského rektora a zapomenutého básníka staré Hané, se vším důrazem do dějin české literatury, kam po právu náleží.*)

REKTORÁT MASARYKOVY UNIVERSITY

*) Kužníkovy básně vyjdou v bibliofilské úpravě k brněnské výstavě soudobé kultury 1928 nákladem Fr. Obziny ve Vyškově.